

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Motiv ospravedlnění ve Staroegyptském náboženství

Justification in Ancient Egyptian Religion

Vedoucí práce:

Doc. Jiří Janák, Th.D.

Autor:

Bc. Alena Scholzová

2012

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Doc. Jiřímu Janákovi, Th.D. za jeho podnětné návrhy a čas, který mi věnoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Motiv ospravedlnění ve staroegyptském náboženství jsem napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 6. 8. 2012

Alena Scholzová

Anotace

Diplomová práce se zabývá motivem ospravedlnění ve staroegyptském náboženství. Zkoumá postoj Starých Egyptanů ke smrti a posmrtnému životu. Uvádí stručný vývoj představ o posmrtném životě a možnostech jeho dosažení.

Zabývá se termínem ospravedlněný, jeho historií a souvislostmi. Zaměřuje se také na postavu boha Usira, jenž je ústřední postavou tématu ospravedlnění.

Pozornost je věnována posmrtnému soudu, díky kterému je ospravedlnění dosaženo.

Klíčová slova

Ospravedlnění, smrt, posmrtný soud, posmrtný život, Usir

Anotation

This thesis deals with the motive of justification in ancient Egyptian religion. It explores the ancient Egyptians attitude towards death and afterlife.

Provides a brief development of ideas about the afterlife and how to achieve it. It deals with the term justified, its history and context. It also focuses on the god Osiris, who is the central figure on justification.

Attention is paid to the Judgment after death making the justification achieved.

Keywords

Justification, Vindication, Death, Judgement of the Dead, Afterlife, Osiris

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. 1 Smrt ve starém Egyptě.....	9
1. 1. 1 Různá pojetí smrti.....	10
1. 2 Posmrtný život.....	12
1. 2. 1 Celistvost osobnosti.....	13
1. 3 Vývoj představ o posmrtném životě.....	16
1. 3. 1 Význam zádušních představ.....	16
1. 3. 2 Pravěk.....	17
1. 3. 3 Mladší fáze predynastického období.....	17
1. 3. 4 Pozdní predynastické období a dynastie 0.....	19
1. 3. 5 Archaická doba (1.-2. dynastie).....	19
1. 3. 6 Dynastická doba - Stará říše.....	20
1. 3. 7 První přechodná doba Střední říše.....	21
1. 3. 8 Nová říše.....	22
1. 3. 9 Třetí přechodná doba.....	23
1. 3. 10 Pozdní doba.....	24
1. 3. 11 Řecko-římská doba.....	24
1. 4 Posmrtný život krále.....	25
1. 4. 1 Význam představ o královském posmrtném životě.....	27
1. 5 Posmrtný život nekrálovských osob.....	28
1. 5. 1 Demokratizace posmrtného života.....	29
1. 5. 2 Specifikum amarnské doby.....	31
1. 6 Nové objevy v oblasti náboženského myšlení.....	33
2. OSPRAVEDLNĚNÍ.....	36
2. 1 Termín ospravedlněný.....	36
2. 1. 1 Mytologický předobraz.....	36
2. 2 Význam ospravedlnění.....	38
2. 3 Texty týkající se ospravedlnění.....	39
2. 3. 1 Ospravedlnění v Textech pyramid.....	40
2. 3. 2 Ospravedlnění v Textech rakví.....	41
2. 3 Další zásvětní tituly.....	42
2. 3. 1 Usir.....	42
2. 3. 2 Ach.....	43
3. OSPRAVEDLNĚNÍ V POSMRTNÉM SOUDU.....	45
3. 1 Princip maat.....	45
3. 1. 2 Vztah smrti a maat.....	46
3. 1. 3 Původ zla.....	47
3. 2 Koncepce posmrtného soudu.....	48
3. 1. 1 Starší pojetí soudu.....	48
3. 1. 2 Mladší pojetí.....	50
3. 1. 3 Konečná koncepce soudu.....	51
4. SOUD V KNIZE MRTVÝCH.....	52
4.1 Ikonografie soudu.....	53
4. 2 Kapitola 125.....	55
4. 2. 1 Předzvěsti negativní zpovědi.....	55
4. 2. 2 Negativní zpověď.....	56
4. 2. 3 Vážení srdce.....	57
4. 2. 4 Srdce.....	58
4. 2. 5 Kapitola 30B.....	58

4. 3 Výsledek soudu.....	60
4. 3. 1 Otázka předurčení.....	60
4. 3. 2 Negativní rozsudek.....	60
4. 3. 3 Pozitivní rozsudek.....	61
4. 5 Péče spojená s posmrtným životem.....	62
4. 5. 1 Příprava zesnulého na posmrtný život.....	62
4. 5. 1 Péče o ospravedlněné.....	64
4. 6 Život v zászvětí.....	65
4. 6. 1 Podoba zászvětí.....	65
ZÁVĚR.....	69
POUŽITÁ LITERATURA.....	70

POUŽITÉ ZKRATKY

KM – Kniha mrtvých

TP – Texty pyramid

TR – Texty rakví

ÚVOD

Díky druhu a množství archeologických nálezů, které pocházejí především z hrobek, se nám může Starý Egypt jevit jako kultura naprosto fixovaná na smrt. Staří Egypťané však naopak milovali život a snažili se ho znovu dosáhnou po odchodu z našeho světa. Věřili, že lidská existence může pokračovat i po smrti.

Ospravedlnění je klíčový pojem pro pochopení víry starých v posmrtný život. Je jádrem konceptu posmrtného soudu a tím pádem i vstupenkou do zásvětní blažené existence.

V práci se budeme zabývat koncepcí smrti, respektive úmrtí a pojetím posmrtného života, nastíníme vývoj chápání posmrtného života od predynastického období po římskou dobu. Věnovat se budeme i koncepci spravedlnosti, staroegyptského řádu *maat*.

Pozornost bude věnována zejména posmrtnému soudu, který je klíčovou událostí v přechodu na onen svět. Jeho spojení s ospravedlněním je koncipováno především v Knize mrtvých, a tak se budeme věnovat právě tomuto tématu. Aby člověk dosáhl možnosti zrodit se znovu do své nové posmrtné existence, musel zdárně projít posmrtným soudem, během něhož byly posuzovány jeho činy. Jeho srdce bylo váženo proti samotné symbolu řádu *maat*. Pouze pokud byl božským sněmem uznán jako nevinný, mohl být prohlášen za ospravedlněného a bylo mu následně umožněno zrodit se do svého nového zásvětního života.

Cílem této práce je zmapovat vývoj termínu ospravedlněný v jeho spojitosti s dosažením posmrtného života.

1. VÝVOJ PŘEDSTAV O POSMRTNÉM ŽIVOTĚ

Při zkoumání života civilizace, která se konstituovala před více než pěti tisíci lety je nutné vycházet nejen z archeologických nálezů, studia přírodních podmínek, ale také z poznatků humanitních věd.

Jednou ze základních životních výzev je pro člověka vyrovnání se s mezní situací. Ačkoli je pojem mezní situace novodobým termínem zavedeným Karlem Jaspersem, její platnost pro lidstvo ve všech časech a místech je patrná. Mezní situace tak podle své definice označuje stavy hlubokého otřesu, jako je krajní úzkost, boj, utrpení a smrt, v nichž se odhaluje povaha lidské existence jako něčeho nepodmíněného a jako něco spojeného s transcencí.¹ Mezní situace ohrožuje naše primární potřeby,² zejména pak druhou nejzákladnější, potřebu bezpečí a jistoty, protože nás mezní situace vyvádějí z jistoty do nejistoty, narušují naše zažité chápání světa a nutí nás se zamýšlet nad smyslem života. Tou nejnaléhavější mezní situací je smrt. Víra v posmrtný život je odpověď na tíživou přítomnost smrti, která nám neodvratitelně vytrhává ze života naše blízké.

1. 1 Smrt ve starém Egyptě

Egyptskou koncepci smrti nám pomáhají rekonstruovat jednak hroby a hrobky, jejich architektura, výbava, zaopatření těla, ale také texty určené zesnulým a to především Texty pyramid, Texty rakví a Kniha mrtvých.

Ve Starém Egyptě můžeme chápat smrt jako přechodový rituál par excellence. Smrt, oplakávání nad zesnulým, období truchlení, pohřeb a rituály vykonávané na těle zesnulého, stejně tak jako jeho pohřební výbava jsou spojeny s potřebou zesnulých zabezpečit zesnulého pro život po životě.

Pojímání smrti je ovlivněno egyptskými představami světa, které jsou založeny především na cyklickém vnímání času a duálním pohledu na svět. Cyklicita je v přírodě zastoupena neustále probíhající obnovou, jako je střídání dne a noci, ročních období a také

---

1 Kolektiv autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník II díl J-Pri*. 1. vydání. Praha: Academia, 1981. ISBN 505-21-856. Str 526.

2 Hierarchie potřeb podle Maslowa (sestupně): sebeaktualizace, úcta (uznání), náležitosti a láska, jistota a bezpečí, fyziologické potřeby (hlad, žízeň, spánek, sex)

v koloběhem nebeských těles. Na druhé straně je zde přítomna pomíjivost a hrozící zánik. Zánik v podobě smrti a konečnosti byl samozřejmě ohrožující a představoval narušení koloběhu. Egypťané se však s hrozbou smrti vypořádali tak, že ji zapravovali do cyklického koloběhu obnovy. A aby mohla nastat obnova, nejprve musel nastat předěl, zdánlivý konec. Pokud se touto optikou podíváme na lidský život, který má být obnoven, musela nejprve nastat smrt. Smrt tak znamenala zdánlivé ukončení života ve všech jeho formách.

„Aby mohl být nějaký časově omezený fenomén (život, čas, pohyb) obnoven, musel v určitém okamžiku načas ustoupit do svého opaku (smrti, bezčasí nebo nehybnosti). Zásadní obnova kosmických fenoménů byla tedy možná jen díky návratu do místa za hranicemi stvořeného světa a do času před prvním stvořením.“³

1. 1. 1 Různá pojetí smrti

Na smrt však nebylo nahlíženo jednotným pohledem. Protože byla pro člověka (i přírodu) ohrožující pokaždé jiným způsobem, byla chápána v několika rovinách. Tematizováním egyptských pohledů na smrt se věnují zejména práce Assmana⁴ a Zandeeho.⁵ Budeme se zabývat tématy: smrt jako nepřítel, smrt jako návrat a smrt jako tajemství.⁶ (Sám Assmann však má i další pohledy na chápání smrti: smrt jako rozdělení, sociální izolace, nepřítel, odloučení, přechod, návrat a mystérium.)

V Egyptském cyklickém pojetí tedy smrt nepředstavovala definitivní konec. V kontextu lidského života po smrti přišlo znovuzrození do posmrtného života. Došlo tak tedy jen k dočasnému úmrtí, které bylo překonáno a jehož konci se člověk opět zrodil do své nové existence. V tomto ohledu (by) byla nebezpečná až druhá, definitivní smrt, která by zamezila onomu přerodu. Tato druhá smrt je však v ideálním případě překonána, stejně tak jako bylo Horem dosaženo k vítězství nad Sutechem.

---

³ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. Str. 204.

⁴ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*, Death and Salvation.

⁵ ZANDEE. *Death as an Enemy*.

⁶ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Str. 16.

Smrt jako slovo bylo pro Egyptany nebezpečné a proto ho raději nahrazovali jinými termíny. Pro sloveso zemřít *mwt* používali také jiná slova, jako např. *hṯp* být nad odpočinku.⁷ Smrt tak nepůsobila tolik ohrožujícím dojmem, stala se méně nebezpečnou.

Pojetí **smrti jako nepřítele** vychází z předpokladu, že smrt je násilný útok, a že tím pádem je každá smrt vraždou.⁸ Každá smrt obsahuje stopy zla a tak je každá smrt přečin proti dobru, proti pravdě a spravedlnosti, je narušením božského řádu *maat*. Pokud toto tvrzení vztáhneme na mýtus o Usirovi, je bratrovrah Sutech narušitelem božského řádu a proto je nutné ho obžalovat a vést k odpovědnosti. Tím, že je obžalován a nakonec odsouzen a Usir dosáhne svého práva, má možnost obnovit svou sílu a ujmout se vlády v podsvětí, zatímco pozemskou vládu převezme jeho syn Hor a tím se opět nastolí rovnováha a řád *maat*.

Středem pojetí smrti jako nepřítele je rozdíl mezi první a druhou smrtí. Z této smrti mohl být Usir vysvobozen za pomoci Eset, Nebthet a Hora. Sutech se však snažil Usira zničit podruhé a tentokrát definitivně a byl nakonec při soudní při odsouzen. Pro zesnulého člověka dvojitá smrt znamená, že tou první se myslí smrt tělesná, druhá smrt by nastala, pokud by zesnulý neobstál u posmrtného soudu a nedokázal by překonat obvinění ze svých hříchů. Osvobození od hříchů a vstup do nové existence znamenají přemožení druhé smrti.

Zandee⁹ chápe smrt jako nepřítele, když je smrt naprostou destrukcí. Týká se to případů, kdy člověk nemá šanci být přiveden k novému životu, protože je zničeno jeho fyzické tělo. Může se jednat o smrt ohněm, rozřezání nebo rozsekání těla. Konečná smrt může být vykonána i na cestě do zászvětí, kdy zesnulý může být pozřen démony.

V druhém pohledu na **smrt jako na návrat** jde o navrácení se do mateřského lůna, které nám dovolí opět se narodit. V egyptském kontextu je touto Velkou bohyní nebeská bohyně Nut. Smrt jako návrat je součástí přírodního řádu a je nejstarší interpretací smrti známé i mimo Egypt, v našem prostředí reprezentované hroby z doby bronzové, kdy se zesnulí pohřbívali v embryonální poloze.

---

⁷ LLOYD, Alan. *Psychology nad Society on the Ancient Egypt Cult of the Dead*. Str. 125.

⁸ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 67.

⁹ ZANDEE, Jan. *Death as an Enemy*. Str. 14-19.

V Egyptě jsou doloženy nálezy takovýchto pohřbů z predynastické doby, ale její pojetí se projevuje dále v pojetí rakví či sarkofágů jako bohyně Nut, z které se má zesnulý zrodit k novému životu

Obě zde presentované pojetí smrti se vzájemně nevylučují. První představuje *imitatio Osiridis*, následování Usira a víra v ospravedlnění se vůči smrti a druhé *imitatio Solis*, napodobení západu slunce.¹⁰

Smrt byla také **tajemstvím**. V Egyptě bylo velmi těsné spojení mezi posvátným a tajemným. Zesnulý, který se stává Usirem se skrz toto *imitatio Osiris* dostává do lůna bohyně Nut. A právě tento moment - Usir v lůně své matky Nut je pro Egyptany ztělesněním všeho tajemného a vzdáleného.

1. 2 Posmrtný život

Víra v posmrtný život byla nosným kamenem staroegyptské kultury. Vznikla daleko před sjednocením egyptského státu na počátku 3. tisíciletí př.n.l. a byla součástí víry Egyptanů až do konce egyptských dějin. V určité míře představy o posmrtném životě přetrvaly do dnešní doby, neboť se jimi inspirovala velká světová monoteistická náboženství.

Egyptská víra v posmrtný život byla hnacím motorem pro rozvoj monumentální architektury, umění, literatury a stála i u zrodu vědeckého poznání. Od prehistorické doby byla také podnětem pro vytváření krásných a drahých předmětů pohřební výbavy, které nutně vedly k pokrokům řemeslné výroby.

Svědky představ o posmrtném životě nám jsou:

- samotné pohřby (podle dodržované úcty k mrtvým usuzujeme o víře v život po smrti)¹¹
- předměty pohřební výbavy, se kterými byli zemřelí pohřbíváni již od poloviny 5. tisíciletí př.n.l.
- od predynastické doby samotné hrobky

---

¹⁰ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Str. 32.

¹¹ Daviová, R. *Náboženství a magie starověkého Egypta*. Str. 71.

- od 3. dynastie výzdoba na stěnách hrobek
- a od pozdní 5. dynastie pohřební texty či texty popisující posmrtný život.¹²

Koncepce posmrtného života je založena na třech základních předpokladech.¹³ První je odvozen od monistického pojetí člověka a nutnosti přetrvání i po smrti jako duševní a fyzické entity. Druhým předpokladem je existující hierarchie mezi bohy, nesmrtelnými bytostmi, kterými se zesnulí stanou a žijícími lidmi. Třetím a konečným předpokladem, který určuje vstup do stavu blažené existence v zásvětlí je fakt, že vstup do tohoto stavu je závislý na chování během života.

První představa vysvětluje touhu zachovat tělo i po smrti, což vedlo ke složitým mumifikačním technikám. Z víry v posmrtnou existenci pramení také nutnost zesulé po smrti zaopatřit vším, co člověk potřebuje k životu, což vedlo k vytvoření kultu obětín, který zabezpečovala buďto rodina nebo profesionálové.

1. 2. 1 Celistvost osobnosti

Celistvost člověka jako bio-psycho-sociální jednotky byla pro posmrtnou existenci nezbytná. Egyptská představa celistvosti osobnosti byla založena na jeho rozměrech, kterými jsou: jméno, tělo, stín, srdce, *ka*, *ba* a *ach*.

Celistvost člověka, která byla narušena smrtí bylo nutno obnovit. Obnova se musela udát jak na fyzické úrovni (kdy hlavní roli hrála mumifikace a pohřební rituály), tak na duševní, kdy muselo dojít k navrácení se složek osobnosti. V cestě za posmrtným životem tedy bylo nutno dosáhnout dvou základních cílů, kterými bylo ospravedlnění a vzkříšení. Vzkříšení a ospravedlnění jsou spolu velmi úzce svázány. Assmann¹⁴ hovoří o ospravedlnění jako o morální mumifikaci a Smith¹⁵ o mumifikaci jako o tělesném ospravedlnění.

¹² REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*. Str. 32

¹³ SMITH, Mark. *Traversing Eternity: Text for the Afterlife from Ptolemaic and Roman Egypt*. Str. 1.

¹⁴ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. (v německém vydání str. 103)

¹⁵ SMITH, Mark. *Traversing Eternity: Text for the Afterlife from Ptolemaic and Roman Egypt*. Str. 6.

Nejdůležitějším v pojetí posmrtného života bylo nabytí takové kvality, jako nabytí bůh Usir, skrze své ospravedlnění a vzkříšení. Zesnulý se tak měl stát Usirem XY ospravedlněným. Získal Usirovský aspekt, Usirovskou kvalitu, která ho opravňovala k tomu, aby mohl vstoupit mezi blažené zesnulé.

Ka

Král mohl mít vícero *ka* (kau), kdežto nekrálovské osoby měli vždy jen jedno *ka*.¹⁶ *Ka* bylo základním předpokladem pro posmrtný život. *Ka* se muselo po smrti žít, k čemuž sloužili obětní formule v hrobkách. *Ka* sídlilo v hrobce (mumii nebo soše). Je to prvek, který získává člověk v okamžiku svého zrození, je předáváno z otce na syna. Spojuje tedy člověka s jeho rodinou. Je životní silou, která se oddělila v okamžiku smrti a přešla do neaktivity.

Ba

Ba nejlépe vystihuje pojem životní síla.¹⁷ Existuje již za života, ale její hlavní význam tkví v posmrtném životě. *Ba* je manifestace člověka v posmrtné existenci. *Ba* byla složka osobnosti, která se mohla pohybovat i mimo hrobku ve dne a na noc se opět navracela do hrobky. *Ba* jako složka (projev) osobnosti nabylo síly jen v případě, že *ka* a mrtvé tělo nabyly jednoty, proto je s tělem velmi úzce spjata, i když je od něj oddělena. Bez mumie nebo sochy by *ba* nemohlo existovat. (Romano 3). V podobě *ba* se může zesnulý pohybovat kdekoli ve světě zesnulých, živých, ale i na nebi, mohl jíst, pít a být sexuálně aktivní.

Ka a *ba* tak byly spojeny s hrobkou, zakoušejíce tak život podobný tomu pozemskému.

Ach

Ach je projevem osobnosti. Je to stav, kterého člověk dosáhl, řídil-li se za svého života řádem *maat*, čímž mu bylo dovoleno vstoupit do zásvětí. *Ach* (blažený zesnulý) se

---

¹⁶ ROMANO, James F. *Death, Burial, and Afterlife in Ancient Egypt*. Str. 3.

¹⁷ LLOYD, Alan. *Psychology nad Society on the Ancient Egypt Cult of the Dead*. Str. 119.

mohl pohybovat a konat dle své vůle.¹⁸ *Ach* je mocnou bytostí, která je jakýmsi mezistupněm mezi lidmi a bohy a je protikladem k *mwt*, mrtvým, kterým nebylo dopřáno dosáhnout posmrtného života.¹⁹ *Achové* žili na nebesích ve sféře bohů. Za jejich podobu byly považovány cirkumpolární hvězdy, které nezapadají za horizont a reprezentují tak jejich nesmrtelnost. K tomu, aby se člověk stal *achem*, musel být před bohy uznám úctyhodným (hodným toho se *achem* stát). Pokud toho byl hoden, stal se tak věčnou součástí kosmu.

Hlavním rozdílem mezi *ba* a *ach* je to, že *achem* se člověk stane, musí se v něj proměnit, kdežto býtí *ba* je podmíněno tím, že *ba* je probouzeno nebo oživováno.²⁰ Dalším rozdílem je, že *ba* je individuální podstata, kdežto *ach* zakládá existenci ve skupině *achů*, skupině blažených zesnulých.

Tělo

Tělo nebo spíše fyzická forma člověka, (během života zváno *ht*, po smrti *hzt* mrtvola nebo *s'ḥ* mumie).

Stín

Stín byl povětšinou spojován s mrtvým tělem jakožto stín zobrazující zesnulého.

Jméno a srdce

Mezi další složky patří jméno *rn* a srdce *jb*. Zničení nebo zapomenutí jména znamenalo naprostou zkázu jedince. Srdci se budeme podrobněji věnovat v kapitole 4. 2. 4.

Jelikož získání složek osobnosti nebylo jednoduché, návodu na jejich znovunabytí se věnují zádušní texty. Tak např. v Knize mrtvých je cesta ke *ka* popsána v kapitole 105, pro získání *ba* je v kapitole 61, 89, 130, kapitola 154 pro pokračování existence těla. 25.

---

¹⁸ Janák. 105. STR. 21.

¹⁹ Janák. Náb. Str. 238.

²⁰ SMITH, Mark. *Traversing Eternity: Text for the Afterlife from Ptolemaic and Roman Egypt*. Str. 5.

kapitola garantuje pokračování jména, uchování srdce se věnuje kapitola 29A a k přetvoření v *ach* jako následek konečné reintegrace je 191.²¹

Ovšem než došlo k tomuto složitému pojetí osobnosti a nutnosti celistvosti zakládající možnost na posmrtné existenci, došlo k dlouhému vývoji představ o posmrtném životě.

1. 3 Vývoj představ o posmrtném životě

Tak jako v jiných aspektech týkajících se vývoje myšlení se i v oblasti vývoje představ o posmrtném životě můžeme odvolávat jen na nám známé objevy.

Základní představou, která ustavuje posmrtný život je zachování těla. S tím je spojen pohřeb jako samotný akt. Pozůstalí, kteří věnují péči tělu a svou námahu k tomu, aby mohli zesnulého pohřbít, tak činí s nějakým úmyslem. Jde jim o to, aby zesnulý mohl i po smrti disponovat svým tělem. S vývojem koncepcí posmrtného života dochází ke zlepšování vývoje technik uchovávajících tělo, které vrcholí v mumifikačních technikách a rituálech. K pozdějším představám také patří, že zesnulý potřebuje nejen své fyzické tělo, ale i ostatní aspekty, které tvoří jeho lidskou bytost.

Vývoj zádušních představ je velmi širokým tématem, proto zde zmíníme jen ty nejzásadnější okamžiky.

1. 3. 1 Význam zádušních představ

Vlčková²² upozorňuje, že význam pohřebních rituálů a pohřební výbavy se v egyptologii často nadhodnocoval jako projev kulturních tradic nebo přání zemřelých a nebral se v úvahu fakt, že na konečnou podobu pohřbu měli vliv jak pozůstalí, tak později profesionálové – kněží, jejichž názory a postoje se v pohřbu projevovaly.

Dále si Vlčková poukazuje na „lidský rozměr smrti“, který vidíme v zacházení s mrtvým tělem, které se snaží vypořádat s faktem, že člověk své druhy v pozemském

---

²¹ (Llyous 128)

²² MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Str. 81.

životě opouští a snaží se tak následky smrti na jeho tělesných pozůstatcích pokud možno skrýt. Jedná se o používání rohoží či keramických nádob, které byly používány na zakrytí pohřbívaného těla, což můžeme chápat nejen jako snahu ochránit tělesné pozůstatky, ale také jako projev snahy o skrytí těla před zraky pozůstalých. Zároveň tak použití vonných esencí a mastí může být vykládáno jako nástroj k tomu, aby zemřelý mohl o své tělo pečovat i na onom světě, ale také jako snaha přebýt zápach rozkládajícího se těla.

Na druhou stranu je zde nesporný význam pohřební výbavy. Ta je brána jako jasný důkaz toho, že lidé věřili v posmrtný život. Neboť jen tak se dá vysvětlit, proč do hrobů dávaly předměty běžné potřeby.²³

1. 3. 2 Pravěk

Nejstarší doložený pohřeb na území Egypta (a potažmo celé Afriky) je z pozdní fáze středního paleolitu. Jedná se o pohřeb dítěte ležícího na zádech v asi 1m hluboké jámě v lokalitě Tamarsa 1 (mezi Denderou a Kenou), přičemž datace stáří kostry je odhadováno na 55 000 let. Druhý nejstarší doložený pohřeb je zároveň pohřbem s nejstarší nám známou pohřební výbavou. Díky tomu již můžeme uvažovat o jisté koncepci posmrtné existence, během které by tuto výbavu zesnulý mohl upotřebit. Jedná se o stejnou oblast jako v předešlém případě, lokalita se nazývá Nazlet Chater 4. Jde o pohřeb muže, odhad stáří kostry je 30 000 let. Muž byl položen v mělké jámě na zádech, hlavu otočenu na západ. Tělo bylo překryté velkými kamennými deskami a vedle hlavy mu ležela sekera.²⁴

1. 3. 3 Mladší fáze predynastického období

Kultury predynastického období už měly zakořeněnou víru v posmrtný život. Např. bádarská kultura se vyznačuje tím, že zemřelí byli pohřbívaní na kraji vesnic v oválných jámách. Zesnulí byli kladeni na levý bok, ve skrčené poloze s hlavou na jih a tváří otočenou k západu. Z toho můžeme usuzovat na dvojí rodící se představu pozdějších

---

²³ Romano. Death, Burial, and Afterlife in Ancient Egypt. Str. 3.

²⁴ Vlčková. Str. 74.

náboženských představ²⁵: první interpretace se týká skrčené polohy těla, která může být považována za fetální polohu, tj. polohu plodu v matčině lůně. Druhým vývodem je tvář otočená k západu, která může být předchůdcem představ o umírajícím a znovu se rodícím slunci. Máme zde také doloženu pohřební výbavu, která byla na svou dobu poměrně bohatá a která byla složena převážně ze zdobené keramiky, osobními potřebami a šperky. Pohřební výbava však mohla být motivována i z jiného důvodu, než jen jako výbava pro život na onom světě. Mohly bychom ji chápat také jako dary na usmířenou, které byly mrtvému dány proto, aby se pozůstalým nemstil či jako „úplatky“ za zastání se u božstev.²⁶ Obecně platí, že výbava měla zajistit magické zásoby potravin a amulety, zejména pak ty zvířecí měly zabezpečit zručnost při lovu v podobě zvířecích schopností. Sošky žen zase mohly vést k plodnosti majitele hrobky a tím tak přispět k jeho znovuzrození či k plození potomků nebo mohly představovat služebnictvo.²⁷

Bohatá pohřební výbava, která byla ve výjimečných případech velmi rozsáhlá, poukazuje na sociální diferenciaci, kterou zde na území Egypta vidíme poprvé.²⁸

Pohřební výbava v Nakadě I a II sestávala z předmětů, které byly používány v každodenním životě, proto se můžeme domnívat, že podoba představy posmrtného života v této době byla obdobná pozemskému životu.²⁹

V době Nakády II dochází k zásadní změně ve vývoji pohřbu. Doposud byli náčelníci pohřbíváni stejně tak jako jejich soukmenovci. V Nakadě II však vzniká nový typ stavby – hrobky pro vysoce postavené osoby. Vládnoucí vrstva získává hrobku stavěnou z cihel, dnes známou pod názvem mastaba. Obyčejní lidé jsou dále pohřbíváni v zahloubených jámách. Dochází tedy k hierarchizaci společnosti. Kultura Nakády II se rozšířila po celém území Egypta.

Z pohřbů elit vyvozujeme závěry, že tělo zesnulého potřebovalo péči stejnou, jaká mu byla věnována při životě na zemi a že bylo třeba zachovat také jeho „svěžest“ a krásu. Soudíme tak dle toho, že tělo je opatřeno potravou a kosmetickými prostředky (symbolika věčného omlazování). Vidíme zde počátek v egyptské kultuře se silně prosazujícím

---

²⁵ Bárta str. 17

²⁶ Daviová, R. Náboženství a magie starověkého Egypta. Str. 71.

²⁷ Daviová, R. Náboženství a magie starověkého Egypta. Str. 75

²⁸ Bárta – Frouz 101

²⁹ ROMANO, James F. *Death, Burial, and Afterlife in Ancient Egypt*. Str. 3.

fenomémem – s estetickou hodnotou a krásou předmětů a obrazů v hrobce roste kvalita posmrtného života.³⁰

Predynastické pohřby se konaly do mělkých jam v písku a tento způsob pohřbu měl za následek vznik tzv. přírodních mumií, protože tělo pohřbená v písku v kombinaci vysokou teplotou okolí a větrem měl za následek vysychání těla a tím pádem i jeho trvalejší zachování. Nálezy přírodních mumií ještě v predynastických dobách mohly stát u zrodu víry v potřebu zachovat tělo.

1. 3. 4 Pozdní predynastické období a dynastie 0

Období Nakáda III je na rozhraní mezi pravěkým a dynastickým Egyptem. Je to také doba, kdy dochází ke konečnému sjednocení Egypta pod vládou panovníků z oblasti Abydu – města Ceneje. Vedle Ceneje, jakožto mocenského centra, je v této době významné město Hierakonpolis v roli náboženského střediska.

V této době se poprvé objevují pohřební komory, které jsou vyzdívané sušenými cihlami. Zesnulí do nich byli ukládáni v dřevěných nebo keramických rakvích. Pohřební výbavě se dostává velkého rozvoje. Zvyšuje se její počet a mění kvalita. Narůstá množství amuletů a šperků ze zlata.

V pozdní predynastické době na pohřebišti v Hierakonpoli se nacházejí mnohem složitější hroby zámožných a vysoce postavených osob. Hrobka L 100 se skládá z pohřební komory postavené z nepálených cihel a její západní stěna je bohatě malovaná výjevy lodí a lovu.

1. 3. 5 Archaická doba (1.-2. dynastie)

Raně dynastické období je charakteristické vysokým počtem obětních darů, které byly vkládány do hrobů (keramické nádoby, zásoby jídla, šperky a odznaky společenského postavení).

---

³⁰ Encyclopedy of Ancient Egypt str. 32

V druhé dynastii přichází nový trend pro nekrálovské hrobky. Hrobky se začínají stavět jako velké mastaby s rozsáhlými skladišti, kdy byla pohřební komora zbudována v otevřené jámě. Důraz se přesouvá na podzemní část hrobky, která kopíruje pozemská obydlí, protože hrobka se stává příbytkem věčnosti, je to rezidence zemřelého. Na konci dynastie začne v nadzemní části vznikat prostor pro kult. Díky napodobování pozemského obydlí tak můžeme hrobku dělit na tyto části: pohřební komoru, která slouží jako ložnice, sociální zařízení a latrínu, místnost s nádobou na vodu (koupelna) plus rozsáhlé skladištní prostory.

Důležitým zdrojem poznání je pro nás nález pohřební hostiny v neporušené pohřební komoře hrobky S3477 v Sakkáře.³¹ Ta se skládala pokrmů rozmístěných na talířích, které obsahovaly hovězí maso, ryby, drůbež, ječmennou kaši, ovoce, chléb, koláče a sýry. O stěny byly dále opřeny pivní a vinné džbány. Mimo tyto pokrmy a nápoje byla přítomná i pohřební výbava, která sestávala z nábytku, nožů a nádob.

Další významný prvek ve vývoji zásvětních představ se nachází v hrobce hodnostáře Merky (S 3038), kde je první jasně definovaný prostor, kde probíhal kult osoby nekrálovského původu. Tyto prostory se nacházely v S části pohřebního celku. Byly zde nalezeny dvě dřevěné sochy, takže je možné tento prostor označit za *serdab* (místo, kde jsou uloženy sochy zemřelého, které umožňují jeho duchu účastnit se kutu).

1. 3. 6 Dynastická doba - Stará říše

V době dynastického Egypta dochází ke sjednocení náboženských představ. Centralizuje se správa země a stejně tak dochází k rozvoji i standardizaci vzhledu hrobek.

Zlomem ve vývoji zádušních představ v době Staré říše je jasné oddělení nároku krále na jeho posmrtnou existenci od zbytku společnosti. Vývoj tohoto nároku vrcholí v kodifikaci Textů pyramid. Nekrálovští vysocí úředníci se snažili o samostatnou cestu k dosažení blažené posmrtné existence, buďto podílením se na královském privilegii, nebo tvorbou vlastních postupů, které se objevují již na konci Střední říše v podobě Textů rakví.

---

³¹ MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Str. 99.

Královská hrobka a hrobky členů královské rodiny či členů dvora se stávají strukturovanější. Hrobka přechází ze stádia šachtového hrobu ve stavbu stavěnou z cihel.

Velkou a poměrně významnou změnou je ukládání těl do rakví či dutých pohřebních komor, kde již tělu nebylo umožněno se vysušit tak jako v předchozích dobách. Těla tak podléhala zákznému hnilobnému procesu. A tak se setkáváme s prvními pokusy o zachování těla zesnulého, předstupněm mumifikace.

Během 4. dynastie, za vlády krále Snofrua dochází ke změně starších astrálních konceptů týkajících se posmrtného královského života začleněním představ o slunečním bohu Reovi. Snad již v této době dochází k ovlivnění idejí o posmrtném životě vírou v Usira.³² Nastávají i další důležité změny. Tělo již začíná být pohřbíváno v natažené poloze a jsou mu vyjímány vnitřnosti, kromě mozku, který se začal odstraňovat až na konci Staré říše. Odebírané vnitřnosti (zejména játra, plíce, žaludek a střeva) se obalila do plátna a v podobě balíčků se ukládala do čtvercových nik v jižní stěně hrobky.

Význam začíná dostávat solární orientaci těla, kdy západní strana hrobky koresponduje se západní říší mrtvých a obličej směřující na východ očekává znovuzrozené vycházející slunce – symbol znovuzrození. Stejně tak použití zelené barvy, která byla v této době vyhrazena jen členům královské rodiny, v sobě nese odkaz na vzkříšení a obnovu života. Je to potvrzení výše uvedeného tvrzení o prosazování se kultu bohů Usira a Rea.

1. 3. 7. První přechodná doba Střední říše

Ve Staré říši se zesnulý král stal Usirem, což mu umožnilo získat posmrtný život, kdežto nekrálovští zesnulí museli doufat v jiný způsob. Toto období je ve spojitosti s představami o posmrtném životě velmi diskutované. Dochází k rozšíření dříve privilegií krále a jeho blízké rodiny na širší skupinu obyvatel. Po první přechodné době začaly být texty, které dříve byly dostupné jen králi, používány i šlechtou, která si začala nechávat zdobit rakve texty, které dnes známe jako tzv. Texty rakví. Tak se i tito zesnulí mohli stát

---

³² Shaw str. 109

Usirem. Představy, které byly dříve využívány na královském dvoře, byly přetvořeny a staly se dostupné a došlo často i ke změně jejich významu.

Změny probíhající během První přechodné doby a Střední říše budou rozebrány v kapitole XXX.

1. 3. 8 Nová říše

Během Nové říše v Egyptě vznikl velký počet textů, které byly součástí výbavy a výzdoby hrobek. Tato velmi plodná doba je plná motivů, které nám z předchozích dob jsou známy jen okrajově či vůbec. Od 19. dynastie dochází k nové koncepci pohřbu panovníků, kteří začínají být pohřbíváni ve srovnání s dřívějšími hrobkami ve velmi prostorově skromných hrobech.

Snaha o zachování posmrtného života se vyvinula v Knihu mrtvých – v originále *pṛt m hrw*. Vznik Knihy mrtvých není zcela objasněn. Jako jeden z možných důvodů může být potřeba nových textů, kterými by bylo možné zesnulého vybavit pro dosažení jeho posmrtného života. Jedná se o dobu, kdy dochází ke stěhování panovnického dvora ze středoříšského Ichtaveje na severu země na jih do Vesetu. 17. dynastie ve Vesetu tak zřejmě neměla umožněn přístup k centrům vzdělanosti jakými byly Mennofer a Heliopolis. Proto bylo nutné sestavit nové texty pro překonání smrti.³³ V Knize mrtvých převládá solární pojetí posmrtného života.

V pohřební výbavě se začaly objevovat předměty každodenní potřeby. Nedílnou součástí pohřební výbavy byly kanopy, které ukrývaly vnitřnosti zesnulého. Nedílnou součástí jsou též srdeční skaraby. Od 18. dynastie se v hrobech také začínají objevovat vešebty, figurky pracovníků, kteří měli odvádět práci za zesnulého.

Společným a vlastně i ústředním tématem zásvětních textů je sluneční bůh Re a jeho každodenní pout' přes podsvětí Duat, kde mu je průvodcem zesnulý panovník. Některé se však týkají líčení jeho pouti po nebesích.

---

³³ FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 114.

Po amarnském období dochází ještě k další změně. Hrobka se stává soukromým zádušním chrámem, kde dochází ke splynutí kultu Usira a zesnulého. Usir sedící na trůnu se stává ústředním bodem výzdoby hrobky a náboženské výjevy zcela nahrazují výjevy z každodenního života. Kult se soustředí v centrální hrobové kapli na stělu.

1. 3. 9 Třetí přechodná doba

Díky roztržičnosti egyptského státu, jeho politické, etnické a kulturní rozmanitosti došlo k několika změnám v zádušní oblasti. Elita se již nenechává pohřbívat na samostatných pohřebištích, ale své hrobky si budují v chrámových okresech. Doklady pro to máme z Amonova chrámu v Tanidě, Ptahova chrámu v Memfidě, v Ramesseu a Medínet Habu. Pohřební komory byly velmi malé a nadzemní část se proměnila v jednoduchou kapli. Bohaté hrobky se nacházely jen v centrálních městech, jakými byly Théby, Memfida nebo Tanida.

Roste počet tzv. společných hrobů, kdy byli pohřbíváni příslušníci určité skupiny, zpravidla rodiny. Tato praxe šla napříč společenským spektrem. Tento typ hrobek se nacházel jak ve starých nebo nepoužívaných hrobkách, tak v nepoužívaných náboženských stavbách.

Se zmenšením prostoru hrobky je spjat i úbytek pohřební výbavy, která sestávala z nejnужnějších potřeb, jakými byla rakev, kanopy, vešetby, amulety a papyry. Rakev je bohatě zdobena textově i obrazy.

21. dynastie se vyznačuje nejdokonalejším způsobem mumifikace vůbec. Začaly se používat podkožní vycpávky, vnitřnosti jsou složitě konzervovány a tělo je na závěr pečlivě upraveno. Vnitřnosti již nebyly nadále ukládány do kanop, ty se stávají jen atrapami. Orgány jsou po zabalení ukládány zpět do těla.

Je vytvořena nová ikonografie, která spojuje mýty o Usirovi a Reovi a je tak vytvořen nový koncept znovuzrození. Tento koncept je ke konci Třetí přechodné doby

zdrojem nového pojetí, kdy se zesnulý stává sám sobě zdrojem blaženého zmrtvýchvstání a imituje tak Usirovo vítězství na smrti.³⁴

Knihy mrtvých dostávají novou redakci – tzv. sajská redakce a opisovány jsou i některé z částí Textů pyramid.

1. 3. 10 Pozdní doba

Po dlouhém období roztříštěného Egypta, kdy byla země pod nejednotnou vládou Libyjců a Núbijců a nakonec čelila vpádu Asyřanů, se nakonec dočkal Egypt sjednocení pod Psammetikem I. Jeho vláda znamenala pro Egypt návrat mezi mocnosti. Netrvalo však dlouho a Egypt byl dobyt Peršany. Perští panovníci používali plnou královskou titulaturu a respektovali náboženské zvyky. Po svržení perské nadvlády se ještě naposled vrací na trůn egyptští panovníci. Po krátkém návratu Peršanů do Egypta je však země dobyta Alexandrem Velikým. V pozdní době dochází k mohutnému přívalu cizinců, kteří mají veliký hospodářský vliv.

Poslední faraon Nechtharehben si nechal vytvořit sarkofág, který byl pokryt texty vybranými ze souboru Amduat z Nové říše.

1. 3. 11 Řecko-římská doba

Řecko-římská doba přináší posun v pohledu na posmrtný život. Začíná se projevovat skepse a pesimismus, nedůvěra v udržitelnost existence i po smrti, který koresponduje s úpadkem moci Egyptůanů v jejich zemi. Ze sklonku Staroegyptské říše se dochoval text, který popisuje Západ jako potmělou zemi spánku a temnoty.³⁵ Pro ty, kteří se za Západě nachází, skončila možnost setkávat se s jejich blízkými a přes veškeré obětiny trpí nedostatkem. Přesto pokračuje mezi dřívější tradicí kontinuita a je nedorozumění chápat skepsi jako výlučný řecký vliv, neboť pesimistické tendence

---

³⁴ MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptůanů*. Str. 293.

³⁵ SMITH, Mark. *Traversing Eternity: Text for the Afterlife from Ptolemaic and Roman Egypt*. Str. 9.

obsahuje i starší egyptská literatura. Měli bychom ji tedy podle Smithe³⁶ chápat jako vývoj domácích myšlenek, spíše než podlehnutí cizím vlivům.

1. 4 Posmrtný život krále

Nárok egyptského krále na posmrtný život byl dán panovníkovou funkcí. Panovník jakožto nástupce a identifikace Hora v panovnickém úřadu nad Egyptem měl zaručen nárok na svou posmrtnou existenci. Jelikož však byl panovník lidské i božské podstaty, potřeboval ke svému výstupu mezi bohy pomoc božských textů. Tento výstup na nebesa bylo potřeba pravidelně opakovat. Potřeba vykonávat pravidelné rituály vedla ke vzniku zádušního kultu a zádušních komplexů.

Od doby Staré říše (pro nás doložena kodifikací Textů pyramid) je ústředním motivem posmrtného života ztotožnění žijícího panovníka s bohem Horem a zesnulého panovníka s Usirem spolu s jeho přijetím mezi bohy.³⁷

Texty pyramid se objevují v hrobkách panovníků 5. a 6. dynastie: Venise, Tetiho, Pepiho I., Merenrea, Pepiho II. a Ibiho. Mimo tyto panovníky jsou texty vytesány i do zdí hrobek královen, a to konkrétně manželky Pepiho I. Anchesenpepi II, a manželky Pepiho II. Neity, Iputy a Vadžebteny, což je důkazem, že se textové zajištění nesmrtelnosti již na konci Staré říše rozšířilo na královny nejbližší. V Textech pyramid můžeme odkrýt různé časové vrstvy na základě jazykové analýzy, stejně tak podle obsahu. Některé texty tak mohou odrážet představy sto a více let staré.³⁸ Rozmístění textů je různé. Povětšinou byly zaznamenány na stěnách pohřební komory a přilehlých předsíní. U Tetiho jsou však zaznamenány i na sarkofágu a od Pepiho I. se objevují kromě pohřební komory a předsíní i v dalších prostorách směrem k východu. U panovníka Ibiho a královen jsou vytesány zase jen v pohřební komoře. Je jisté, že tak rozsáhlý korpus, jakým Texty pyramid beze sporu

---

³⁶ Ibid. 10.

³⁷ VLČKOVÁ. Str. 14.

³⁸ Janák in MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebišťe starých Egyptanů*. Str. 56.

jsou se musel postupně vyvíjet. Představy spojené s panovníkem jakožto nástupcem Hora na egyptském trůnu a jeho ztotožnění s Usirem zrálo dlouhou dobu.³⁹

Představy vyjádřené v Textech pyramid jsou velmi staré a některé můžeme vystopovat až do Raně dynastické doby. Některé kapitoly (TP Teti 144) narážejí na rituály, které se týkají pohřbu panovníkova těla přímo do země pod hrobku postavenou ze sušených cihel, které se začaly budovat právě v této době.⁴⁰

Podle Formana a Quirkeho⁴¹ měly Texty pyramid tři úrovně existence. První úroveň se věnovala ochraně živých osob před nebezpečnými zvířaty nebo hymnické skladby oslavě božstev. Tytéž texty, spolu s dalšími, které byly vytvořeny speciálně pro konkrétní účel, byly pronášeny během pohřbu panovníka. Napomáhaly tak ke zdárné mumifikaci a přesunu těla do hrobky. Tyto části Textů pyramid se používaly k pohřebním rituálům již od pohřbu prvního krále ve 4. tisíciletí př. n. l., textové redakce se dočkaly až za Venise, kdy se dočkaly svého třetího uplatnění, kdy byly zapsány na stěny komor pyramidy.

První zápis na stěny pyramidy je dvě stě let po výstavbě gízských pyramid. Dá se předpokládat, že v době Venise již zádušní kult těchto panovníků zanikl a to mohlo být podnětem k zachycení zádušních textů přímo do stěn hrobky.⁴² Jsou zde však i možné jiné impulsy. Především fakt, že od sklonku 5. dynastie a zejména na začátku 6. dynastie se do popředí dostávají v mocenské sféře vysoce postavení úředníci, kteří mají moc a bohatství na stavbu velmi rozsáhlých hrobek, které svou výbavou zastiňovaly posmrtný život krále. Proto zápis textů na stěny pyramid zaručoval exkluzivitu královského posmrtného života. A i zde vidíme rozmělnění v podobě zápisu na stěny pyramid královen Pepiho II., předposledního panovníka Staré říše.

Základním úkolem Textů pyramid bylo, že měly pomoci panovníkovi vystoupat na nebesa a stát se jednou z nikdy nezapadajících cirkumpolárních hvězd (bohů).

---

³⁹ Janák in: Maříková. Str. 56-58.

⁴⁰ MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Str. 14.

⁴¹ FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 53-56.

⁴² FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 56.

V době Střední říše se královská a nekrálovská zádušní sféra velmi přiblížila. V tomto období jsou charakteristické tři prvky, které silně odporují starší tradici. Jsou jimi: usirovské náboženství, přerod světa mrtvých na („skutečné“) podsvětí a koncepce nesmrtelné duše *ba*. Od doby Senusreta III. je posilován chtonický koncept chápání světa mrtvých, který chápe svět mrtvých jako hluboko umístěné podsvětí, kde dochází k půlnočnímu splynutí Usira s Reem.

Od počátku Nové říše dochází k písemnému zakotvení královských zádušních představ. Panovník dosahuje své posmrtné kosmické existence periodickým obnovováním cyklů a použitím symboliky antagonistických dvojic, jako je noc a den, Usir a Re nebo nebesa a podsvětí. Tento koncept pak přetrvává ve své podstatě až do konce trvání Starého Egypta.⁴³

1. 4. 1 Význam představ o královském posmrtném životě

Posmrtný život krále je de facto vyrovnání se s mezní situací smrti na kolektivní úrovni. Z tří dimenzionálního Egyptu vlastního pohledu na svět je posmrtný život krále důležitý z těchto hledisek:

- Na mýtické rovině se tak naplní poselství o Usirovi a Horovi, kdy se mrtvý panovník stává Usirem, ospravedlněným a vstupuje mezi bohy.
- Na kosmické a rituální rovině je jeho posmrtný život určen potřebou Egypta jako země a lidu, kdy je základem udržení principu *maat*.
- Forma, která zaručuje věčný život panovníka se stala prostředkem pro zmrtvýchvstání pro všechny smrtelníky.⁴⁴

Jak je patrné, světový řád Egypta stojí na panovníkovi. Stereotypní znázornění společnosti, kdy je panovník na vrcholku pyramidy je zde možné interpretovat jiným způsobem. Otočíme-ti li pyramidu a postavíme na její vrchol, její stabilita je velmi křehká

---

⁴³ MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Str. 15.

⁴⁴ FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 62.

a základním kamenem je zde panovník, který se musí starat, aby byla udržována rovnováha. Odchýlí-li se panovník, padá celá pyramida společnosti.

1. 5 Posmrtný život nekrálovských osob

Již od dob Venisova předchůdce panovníka Džedkarea se událo mnoho změn ve struktuře egyptského mocenského aparátu. Vysocí státní úředníci se začínali osamostatňovat a jejich moc počala velmi vzrůstat. Panovník tak byl ohrožen na své pozici neomezeného vládce, který určuje svým poddaným postavení. Venis se opět snaží upevnit moc panovníka právě v podobě Textů pyramid. A tak v době, kdy je ohrožena panovníkova funkce coby svrchovaného vládce vystupuje jeho nová výlučná role v dosažení posmrtného života, která jej přímo deleguje mezi bohy na nebesa.

Dle poznatků o stavu Egypta na konci Staré říše můžeme říci toto: mění se postavení panovníka, který ztrácí svou neomezenou moc ve prospěch vysokých státních úředníků a kdy se úřady ve státě stávají dědičnými. Nesmíme opomenout ani nízké nilské záplavy (nejvyšší záplavy se kryjí se stavbou ekonomicky nejnáročnějších monumentálních staveb).

Od čtvrté dynastie dochází na základě ekonomických požadavků k ovlivnění náboženských představ. V páté dynastii, za vlády Niuserrea se vliv nekrálovských úředníků opět zvýšil. Jejich rostoucí moc se projevila i na jejich hrobkách, které se tak staly rozsáhlými pohřebními komplexy, které se podobaly posmrtným palácům. Tato doba je také charakteristická posunem v pojetí posmrtného života. Do této doby byla možnost identifikace se s Usirem pouze výsadou panovníka. Náboženské texty a formule z hrodek ukazují, že se s Usirem mohl identifikovat každý, kdo tyto texty vlastnil. Důkazem jsou obětní scény, které jsou v obětních kaplích v hrobkách hodnostářů. Scéna znázorňuje sedícího majitele hrobky před obětním stolem, který je plný nakrájených chlebů. V této době chleby se svým tvarem připodobňují k papyru (jsou nahrazovány tvarově podobnými listy rákosu). Rákos měl evokovat rákosovou houštinu v nilské deltě, která je v mytologii spojena s místem Usirova znovuzrození. Rákosové listy tak jsou symbolickou

mytologickou branou, která spojuje svět živých a Usirovu říši.⁴⁵ Dokonce v 6. dynastii, od vlády panovníka Tetiho, si vysocí hodnostáři nechávají pohřební komory zdobit texty a motivy, které mají zabezpečit spokojený posmrtný život.

V hrobkách členů královské rodiny a vysokých úředníků se během Staré říše nikde výslovně nehovoří o posmrtním životě. Ovšem již na konci Staré říše se v provinčních oblastech (hrobka provinčního guvernéra Medunefera ve městě Balát) objevily nápisy na rakvích podobné obsahově Textům pyramid.⁴⁶

1. 5. 1 Demokratizace posmrtného života

Během První přechodné doby dochází k rozšíření zádušních textů i mezi nekrálovské osoby, a tak se setkáváme v době rané Střední říše v hrobkách vysoce postavených nekrálovských osob se dvěma druhy textů. Jsou jimi texty obsahově totožné s Texty pyramid a druhou skupinu tvoří texty se starými i novými tématy, které se objevují na stěnách rakví (řidčeji pak na stěnách, sochách, stélách či drobných předmětech).⁴⁷

Některé prvky zdobící rakev patřily do sféry panovníkových insignií. Ty by nikdy nemohl zemřelý použít za svého života, ale v posmrtné výbavě, kdy se zemřelý stává nadpřirozenou bytostí, si je může dovolit. Ve své podstatě to je potvrzení královských výsad, kdy použitá žezla a koruny potvrzují roli krále jakožto nejmocnější osoby, která je ztotožněna s Usirem a jehož se snaží i ostatní smrtelníci napodobit.

Zásadní změnou, která nastala během První přechodné doby je, že spojení Usira a zesnulého začalo být používáno i na nekrálovské osoby. Toto spojení trvá až do konce egyptských dějin.⁴⁸

Názory, jak a z jakých důvodů k této změně došlo, se různí. V egyptologických kruzích se pro ni vžil název *demokratizací posmrtného života*.

Uvažuje se o několika variantách, zejména že k rozšíření došlo díky neklidu a nestabilitě během První přechodné doby. Toto období je spojeno s decentralizací královské moci a ztráty výsostného postavení egyptského panovníka. Díky tomu, že panovník nebyl

---

⁴⁵ Bárta *Něco překrásného se končí* str. 135

⁴⁶ FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 65.

⁴⁷ FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 67.

⁴⁸ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2009. Str. 196.

již osobou srovnatelnou s bohy, ale s lidmi, začal i lid toužit po jeho výsadách, po kterých tak niterně toužil a které mohly pomoci zahnat strach z vlastní konečnosti. Skrz Usira, který byl dle mýtu milujícím panovníkem, se možnost vstupu do blaženého stavu rozšířila na všechny lid.

Základní kámen demokratizační teorie, který položili Breasted a Gardiner,⁴⁹ tkví v tom, že Texty pyramid byly podle nich původně určené pro panovníka a jejich pozdější výskyt je následek přivlastnění si královských výsad. To samé se týká i epitetu Usir XY. Takto definovaná teorie demokratizace posmrtného života se dnes zdá být téměř vyvrácena. Odpůrci např. argumentují, že již během Staré říše mohli zesnulí nabývat forem posmrtné existence. Nové pohledy tak přináší Hays.⁵⁰ K Haysově argumentaci viz kapitola 2. 3. 2.

Smith⁵¹ poukazuje na to, že již během Staré říše nekrálovské osoby používali texty k dosažení blažené posmrtné existence. Jako nejranější doklad recitace textů pro nekrálovského zesnulého dává za příklad hrobku Metjena z ranné 4. dynastie. Tím dokazuje, že texty k dosažení zásvěti nebyly pouze královskou výsadou. Takže i nekrálovské osoby předpokládaly během Staré říše, že si budou moci užívat blaženého posmrtného života. Změna mezi Starou říší a První přechodnou dobou je v tom, že dříve zesnulí neměli texty potřebné k dosažení posmrtného života zapsané v hrobkách.

Bylo by dobré také vzít v úvahu, že první pohřby prováděné na území Egypta se konaly ve společenstvích hierarchizace a zesnulí byli pohřbíváni bez rozdílu společenského postavení. Rozdíly v pohřebních praktikách nacházíme zřetelně až od období Nakáda II., kdy je náčelník pohřbíván s rozsáhlejší pohřební výbavou a insigniemi moci, kterážto byla zřejmě dědičná (jak lze soudit podle bohatých pohřbů dětí).

Je tedy zřejmé, že v prvním pojetí posmrtné existence nebyla její výlučnost omezena jen na určité vrstvy obyvatelstva. Podle dostupných nálezů se můžeme domnívat, že posmrtný život byl určen všem zesnulým. Teprve až se vznikem spojeného Egyptského státu dochází k naprostému odlišení se panovníka od prostého lidu.

---

⁴⁹ Hays. The death . Str. 117.

⁵⁰ HAYS.The death of democratization

⁵¹ SMITH, Mark. Democratization of the Afterlife. ....

Pokud tedy byla víra v posmrtný život všeobecně rozšířena ještě před vznikem dynastického Egypta, lze předpokládat, že i obyčejní lidé, kteří neměli finanční prostředky na zajištění potřebné přípravy těla na život v zásvětí a vybudování svého posmrtného příbytku, ve svou posmrtnou existenci stále doufali. Proto nemůžeme souhlasit, s tvrzením, že posmrtný život byl přepychovou komoditou, která byla dosažitelná jen panovníkovi a vysoce postaveným lidem.⁵²

1. 5. 2 Specifikum amarnské doby

V 18. dynastii, konkrétně ve 14. stol. př.n.l. zažil Egypt velké společenské změny, které se promítly zejména na poli náboženském. Vláda Amenhotepa III. byla ve znamení klidu a prosperity. Za Amenhotepa III. nabyl na důležitosti sluneční kotouč v podobě boha Atona. Zmínky o Atonovi jsou již z dřívějších dob, kdy byl chápán jako univerzální božstvo. Jeho význam se upevňoval během Nové říše, opravdový význam získal ale až za Amenhotepa III., kdy se Atonovo jméno stalo součástí názvů paláce, armády či loďstva. Byl mu také vystavěn chrám v Thébách.

Amenhotepův syn a nástupce, Amenhotep IV. Atonův význam pozvedl natolik, že ostatní božstva byla z uctívání vyřazena úplně. Nastolil kult jediného boha Atona. Nastali změny náboženské, ale i změna v chápání role panovníka. Hovoříme o náboženské revoluci, která zasáhla všechny oblasti egyptské kultury. Achnatonova monolatrie byla na samé hranici monoteismu.

Z původního egyptského panteonu byla tolerována pouze bohyně Maat. V tomto novém náboženství byly zdůrazněny solární aspekty, chtonické byly potlačeny, stejně tak božstva s těmito aspekty spojená. Egyptská božstva, která až do této doby zastávala ústřední roli, se stala bezvýznamnými. Božské pojetí panovníka znamenalo velkou propast mezi žijícím králem a nejvyšší mocí. Byla tak záměrně posilována moc krále a kladl se důraz na jeho božství. Jednotlivci neměli přístup k bohu, přístup k němu měl jen panovník. Niterného vztahu s bohem byl schopen pouze král. Všichni ostatní Egyptané byli bez přímého vztahu k bohu a nebyli tak v přímé náboženské odpovědnosti. Namísto dřívější

---

⁵² hestlo Afterlife str. 32

hodnoty „vložit do svého srdce boha“ nyní bylo jejich prioritou „vkládat do svého srdce panovníka.“⁵³ Náboženství tím bylo silně omezeno. Taktéž se nedostatečně vyrovnávalo s otázkou morálky.⁵⁴

Jak nám dokládají vykopávky z Achetatonu, nového sídelního města, byl upozaděn i kult mrtvých. V hrobkách nenacházíme zmínky o posmrtném životě nebo o posmrtném soudu. V hrobkách nekrálovských, stejně tak jako v hrobkách příslušníků královské rodiny nenacházíme žádné stopy vedoucí k víře v posmrtný život. Tím mohlo dojít k velké ztrátě na poli osobní víry lidí. Ti si ovšem svou starou víru nenechali zcela vzít, totiž „*amulety a další objekty spojené s magií a tradičními vyznáními byly v el-Amarně nalezeny vne oblastí, kde bydlela elita společnosti*“.⁵⁵ Možná jen elita přistoupila na nové náboženství a staré představy spolu s magií zůstaly v platnosti pro nižší sociální třídy.

V amarnských hrobkách chybí klasické zobrazení pojetí posmrtného života. Není zde přítomen Usir, posmrtný soud ani podsvětí. Zdejší vyobrazení svědčí o odlišném pojetí ospravedlnění. Tak se v amarnských hrobkách setkáváme s Achnatonem jako jediným prostředníkem, skrze něhož může člověk dosáhnout ospravedlnění. Achnaton není jen jediným synem boha a vykonavatelem jeho moci na zemi, ale dokonce nahrazuje Usira. Jako takový odděluje spravedlivé od zatracených. Zemřelý tak může dosáhnout posmrtného života pouze skrze panovníka díky loajalitě k němu. Proto se na vyobrazeních tam, kde by v klasickém pojetí byly zmínky o vstupu do zászvetí po zdárném průchodu podsvětím, objevují zmínky loajality vůči panovníkovi. Místo zobrazení Usira předsedajícího posmrtnému soudu se objevuje panovník, který dává dary svým hodnostářům.⁵⁶ A tak panovník zaujímá ústřední postavení ve výzdobě hrodek hodnostářů. Není zde zobrazován zesnulý ve svých každodenních činnostech. A opět, pouze panovník je jako osoba dávající oběti a recitující hymny na Atonuvu počest, jako jediný možný prostředník mezi bohem a lidmi.

Pojetí posmrtného života dostaly také výrazných změn. Jelikož byl popřen usirův kult, nemohli zesnulí projít posmrtným soudem a odebrat se do blaženého zászvetí. Svědčí o

---

⁵³ Assmann in Janák, 216. Aton- filozof na trůně, nebo tyran.

⁵⁴ Kol.:*Náboženství ve Starověkém Egyptě*. Str. 201

⁵⁵ *ibid.*

⁵⁶ Janák: Achnaton – filozof na trůně nebo tyran. Str. 218.

tom i umístění hrobek, které byly na východním břehu Nilu a které sloužily jako místo nočního odpočinku. Posmrtný život byl pojat tak, že zesnulí již neodcházeli na onen svět, místo toho zůstávali ve společnosti Atona v chrámech.⁵⁷

1. 6 Nové objevy v oblasti náboženského myšlení

Na konec této kapitoly by bylo dobré zaměřit se na nejnovější objevy českých egyptologů, které se dají interpretovat jako nové zdroje pohledu na počátky náboženských představ a představ o smrti a posmrtném životě na Nilu.

V egyptské Západní poušti nedaleko oáz Dachla a Charga se nachází oblast Gilf Kebíru, na jejímž jižním okraji se nalézají dvě oblasti Wádí Súra Qadím a Wádí Súra Gadíd. První místo je známé spíše pod názvem Jeskyně plavců a druhá jako Jeskyně šelem. Názvy těchto míst jdou odvozeny od nástěnných maleb, které se v nich ukrývají. Datace původu kreseb není zcela jasná (rozmezí odhadů je od 5500 př.n.l. po 3500 př.n.l. – nejpravděpodobněji mezi lety 4300-3300), jisté však je, že se jedná o predynastické dílo. Pro výpověď o počátku náboženských představ je důležitá především Jeskyně šelem, která patří mezi velké objevy Západní pouště a objevena byla teprve v roce 2001. Nejstarší známé populace odešly z lokality kolem roku 3200 př.n.l..

Stěny jeskyně jsou pokryty malbami červené barvy v kombinaci s bílou. Vyobrazené scény jsou velmi pozoruhodné, pokud na ně budeme pohlížet jako na témata, která přesídlila spolu s obyvatelstvem do nilského údolí. Můžeme zde pak najít tři základní motivy, které se vyskytují v údolí od archaické doby až po do konce egyptských dějin. Konkrétně se jedná o tyto motivy:

1. Náčelník/král rozbíjí hlavy nepřátel;
2. náboženský koncept nebe a země;
3. základy pojetí posmrtného života.⁵⁸

---

⁵⁷ MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Str. 223, 229.

⁵⁸ Dle Bárta, Frouz, Str. 39

Jak popisuje Bárta, nález z Jeskyně šelem je opravdu pozoruhodný: „*Jedna z nejneočekávanějších scén se nachází uprostřed abri. Bílá postava je směsicí končetin kočkovité šelmy (pantera?) a ženského trupu bez hlavy. Bezhlavé tělo se jakoby klene nad zemí do oblouku a opírá se o ruce a nohy. Pod touto postavou je červeně vyvedeno mužské tělo, které podpírá ženské tělo levou rukou v oblasti hrudníku, zatímco muž se opírá o pravé předloktí. Kompozice připomíná mnohem mladší staroegyptskou etiologickou kompozici, jež vysvětluje nebe a Zemi jako bohyni nebes Nutu napodobující Mléčnou dráhu a boha Země Geba, který ji podpírá. Tak je doložena například v královských hrobkách v Údolí králů.*

Za pozornost také stojí nepřírozně protáhlé nohy muže. Na jejich konci můžeme vidět, že po nich jakoby po zemi kráčí směrem vzhůru k nebi celkem devět mužů přinášejících obětiny. Ty připomínají dobytčí kýty, které byly oblíbenou obětinou při znázorňování ve staroegyptských hrobkách historického období. Nad muži je umístěn další pár. Je tvořen korpulentní mužskou postavou, kterou jakoby přivádí směrem k bohyni Nutě mnohem větší a štíhlejší postava. Může jít o pozdějšího egyptského boha podsvětí Usíra, přivádějícího zesnulého na onen svět? Kompozice je tak jednoznačná, že nás doslova nutí vidět v hlavních aktérech bohy Nutu a Geba.“⁵⁹

Pokud přijmeme tuto teorii, že se opravdu jedná o znázornění kosmologického mýtu, který známe v pozdějším podání z Heliopole, tak před námi vyvstává mnoho dalších otázek, např. jak je možné, že již v takto raných fázích vývoje společnosti nacházíme takto rozvinutou a komplexní teologii?

Od doby kolem roku 5500 př.n.l. docházelo k postupnému stěhování populací z oblastí ve Východní a Západní poušti do nilského údolí. V této době začalo docházet k výrazným klimatickým změnám. Původní příhodné vlhké klima se začalo stávat mnohem sušším a začalo postupné vysychání Západní pouště, které donutilo kočovné obyvatele této lokality k přesunu do údolí Nilu.

Bárta vidí jako základní poselství těchto kreseb, že člověk (jeho duše) musí po fyzické smrti projít jeskyněmi, které jsou chráněny bohy, kteří ho však mohou spolknout a zabránit mu tak ve vstupu do posmrtného života. V bezhlavých šelmách, které jsou také na

---

⁵⁹ BÁRTA, Miroslav. Jeskyně plavců a šelem: Pouštní počátky staroegyptské mytologie. Str. 520.

stěně jeskyně, vidí předobraz Amemait, velké požíračky. Tento pohled chápe jeskyni Šelem jako místo, která byla svými tvůrci vnímána *jako místo počátku cesty ke znovuzrození, kudy se vstupovalo na onen svět. Jeskyně tak byla středem jejich světa, který pokračoval i po fyzické smrti.*⁶⁰ (Šelmy zde jsou zobrazeny bez hlav, aby nemohly být nebezpečné, ale Amemait tak zobrazena není – nebyla vnímána jako zlo, jen jako vykonavatel práva.)

Z analýzy zobrazení v Jeskyni šelem, Jeskyně plavců a nálezů z Nabta Plaja Bárta vyvozuje,⁶¹ že na čele těchto komunit stáli náčelníci, kteří měli za úkol se starat o prosperitu svého lidu stejně tak jako jeho ochranu. Druhým úkolem bylo organizovat pracovní sílu a zajistit realizaci stavby symbolických struktur, které přispívaly k budování kulturní a sociální identity komunity. Doboví náčelníci tak měli úlohy, které později zastával egyptský panovník.

Jak již bylo naznačeno výše, můžeme zde vystopovat i koncepci pojetí posmrtného života, kterého se každý člen komunity snažil dosáhnout a k němuž byl nezbytný rituál znovuzrození. Máme zde již koncept země a nebe symbolizovaného zřejmě mléčnou dráhou. Nalézají se zde i zárodek zvířecích kultů, posvátného dobytka, krávy a býka. Změna klimatu donutila obyvatele Západní pouště přesídlit z této lokality a usadit se postupně v jižním Egyptě, kde se nejspíše podíleli na vzniku bádárské kultury, která je nejstarší hornoegyptskou neolitickou kulturou. Pokud tedy přínos Západní pouště pro pozdější staroegyptskou kulturu shrneme, nacházíme zde předchůdce zásadních principů egyptského myšlení: *„koncept nebe a země, myšlenku posvátného království s panovníkem v čele, kultu slunce nebo koncept posmrtného života a jeho etický aspekt.“*⁶²

---

⁶⁰ Bárta – Frouz Str. 65

⁶¹ Bárta-Frouz str. 91, 97

⁶² Bárta-Frouz 101

2. OSPRAVEDLNĚNÍ

2. 1 Termín ospravedlněný

Egyptské slovo *m3^c hrw* se zpravidla překládá termínem ospravedlněný, také ho ale můžeme přeložit jako „pravdivého hlasu“, což odkazuje na představu, že tímto termínem mohl být označen jen ten člověk, který za svého života mluvil pravdu.

Prvním ospravedlněným se stal bůh Hor, který byl ospravedlněn ve svém sporu se Sutechem. Postupně se tento pojem ospravedlněný stal zászvětním titulem Usira, přešel na panovníka a od jedenácté dynastie se začal používat za jménem každého zesnulého.⁶³

Od Nové říše se vyskytuje další využití titulu, kdy je používán i pro žijící osoby k vyjádření přání dosažení posmrtného života. Později se také používá jako epitet u živého krále jako odkaz na Horovo vítězství, ve významu vítězný, legitimní (jako častou chybu písařů nacházíme tento druh použití v textech, které mají tvořit dojem staršího data a dají se tak odhalit jako podvrh). Nakonec bylo možné *m3^c hrw* použít jako substantivum znamenající pán triumfu, triumfátor.⁶⁴

V této práci se budeme zabývat termínem *m3^c hrw* v kontextu posmrtného života a posmrtného soudu. Proto se zaměříme nejprve na mýtický předobraz termínu a na jeho původního nositele.

2. 1. 1 Mytologický předobraz

Mýtus o Usirovi, jakožto ústřední egyptská mytologická látka se nám nedochoval v jednotném zápise, jako souvislý text, z kterého bychom mohli lehce odvodit Usirův příběh. Assmann⁶⁵ se domnívá, že mýtus měl snad svou pravou formu ve vyprávění a že do náboženských textů byl zapisován jen ve formě citátů a narážek. Je však možné, že mýtus se během času teprve vytvářel, to bychom na zmínky v zádušních textech měli pohlížet jako na prenarativní formy mýtu.

---

⁶³ ANTHES. Str.51.

⁶⁴ LA 1109

⁶⁵ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 123.

Héliopolskou teologii můžeme rozdělit na dva základní celky – kosmický a královský mýtus. Kosmický mýtus nám popisuje kosmologii a kosmogonii, kdy hraje hlavní roli bůh Atum, jakožto stvořitel. Královský mýtus na předchozí navazuje a snaží se vysvětlit posloupnost královského trůnu a božský význam panovníka. Jeho zájmem je tedy vyřešit legitimitu nástupce zemřelého krále. Zdá se, že královský mýtus byl na stvořitelský naroubován během 5. dynastie, neboť do té doby se s bohem Usirem nesetkáváme, a měl tak pomoci legitimovat pozemské uspořádání a pořádek. (Slovo Usir se poprvé objevuje v 5. dynastii v hrobce vezíra Ptahšepsese, kde se nachází obětní formule ve tvaru *ḥtp-dj-wsir „obětiny, které dává Usir“*⁶⁶)

Z literárních zmínek můžeme mýtus restaurovat do podoby, kdy se shledáváme s první vládou nad Egyptem. Prvním vládcem je bůh Geb, který předá vládu svému prvorozenému synovi Usirovi. Ten je ovšem zavražděn moci chtivým bratrem Sutechem, který tak uzurpuje vládu nad zemí. V tuto chvíli se stává hlavní postavou Usirův syn Hor, který se snaží získat panovnickou moc. Setkáváme se zde však se dvěma rovinami příběhu. V jedné je Sutech bratrovrah a Hor se ho snaží přemoci a získat tak svou právoplatnou vládu nad Egyptem, která mu jako synovi Usira náleží. V tomto podání je Hor slabší bojovník a rozhodnutí se tak neodehraje po fyzickém souboji, ale právoplatně má rozhodnout božský soud. Soudní tribunál tvořený oběma Devatery zasedá v Knížecím domě v Héliopoli. Sutech je obžalován a Usir musí být ospravedlněn. Sutech je zde zosobněnou smrtí, která musí být přemožena, což se stane právě Usirovým ospravedlněním.

Druhá rovina mýtu vypráví o Sutechovi a Horovi jako o dvou bratřích, kteří mezi sebou mají spor. Není zde zmínky o Usirovi, jeho zavraždění ani odplatě. Sutech zde není personifikovanou smrtí, ani není potřeba ho odsoudit. Oba bratři (Hor a Sutech) zde nacházejí místo.

Souboj obou bohů můžeme chápat také jako záměr rozhodnout nástupnictví na trůn ve prospěch syna zemřelého panovníka místo požadavku bratra zesnulého.⁶⁷

---

⁶⁶ ibid. Str. 121.

⁶⁷ Kol.: *Náboženství ve Starověkém Egyptě*. Str. 89

Pokud se vrátíme k první úrovni mýtu, spor mezi Horem a Sutechem nabude podoby právní pře. Soudcem je Geb, případně Atum a výsledek zapisuje Thovt. Nakonec je Horovi přiznáno právo na egyptský trůn a Sutech je tak odsouzen spolu se svým ohavným činem, kterým se provinil proti Usirovi.⁶⁸

Tím, že je Horovi přiznáno právo na trůn, je Usir pomstěn a dochází tak k odsouzení smrti a ospravedlnění žalující strany.⁶⁹ Hor následně sestupuje do podsvětí a předává svému otci *ka* (TP 1328, KM 128). Usir tak přemáhá definitivně smrt a vrací se z fáze neaktivního spočinutí. Takto je obnovena Usirova aktivita, kterou smrtí ztratil, může být vzkříšen a vstoupit tak do blaženého života v zásvětí.⁷⁰

Mrtvý Usir se stává blaženým zemřelým *ach*, zároveň tak dochází k obnově řádu *maat*, což je nanejvýš důležité, neboť tento dokonalý princip zajišťoval správný chod všeho dění, jak v přírodě, tak ve společnosti.

2. 2 Význam ospravedlnění

Zde se dostáváme k samotnému významu ospravedlnění. Mumifikace a balzamování a pohřební rituály zprostředkovávají na cestě k životu blaženého zesnulého oživení tělesné, kdežto ospravedlnění se proti smrti personifikované Sutechem sociální reintegraci. Ospravedlněním vůči smrti získává člověk opět osobní identitu a integritu. Tento model ospravedlnění dal vzniknout obrazu posmrtného soudu v jeho konečné fázi.

Ospravedlnění je ústřední motiv egyptského pohřebního náboženství, v kterém se spojuje překonání smrti a spása. Assmann⁷¹ rozlišuje tři úrovně ospravedlnění dle toho, na jaké rovině se zesnulý musí ospravedlnit:

1. s ohledem k nepříteli personifikované smrti– pro tento koncept je důležitý mýtus o Usirovi, kdy je jako personifikovaná smrt označen Sutech, vůči kterému se Hor, potažmo Usir ospravedlňuje

---

⁶⁸ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. Str. 169.

⁶⁹ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. Str. 172.

⁷⁰ Janák. Náb. Str. 218.

⁷¹ ASSMANN, Jan. *Death and Initiation in the Funerary Religion of Ancient Egypt*. Str. 146.

2. s ohledem k nepříteli v podobě protivníka, se kterým se utkává u soudu – na tento druh se zaměřují Texty pyramid
3. s ohledem na božského žalobce a soudce, před kterým se zesnulý musí ospravedlnit ze svých pozemských činů, dokázat tak svou hodnotu pro posmrtný život (spásu) - takto je ospravedlnění pojato ve všeobecném posmrtném soudu

2. 3 Texty týkající se ospravedlnění

Textové zmínky ospravedlnění v původním pojetí jsou obsaženy v textech pro dosažení posmrtného života. Jsou to vlastně návody, jak posmrtného života dosáhnou, jak si v něm zajistit potřebný komfort a především, jak se vyhnout hrozícímu nebezpečí při cestě na onen svět. Texty, které měly zesnulému pomoci, byly ukládány spolu s ním do hrobky a mohly mít několik podob. Mohly být zapsány na stěnách hrobky, sarkofágu, na rakvi, obinadlech, předmětech nebo samozřejmě na papyrech.

Texty týkající se posmrtného života dělí Smith⁷² na:

1. Oslavné texty *sachu*, které mají za úkol dopomoci člověku k proměně v blaženého *acha*. Oslavné texty mají obětní a balzamovací kontext. Na základě recitace těchto textů a mumifikačních rituálů zesnulý získal Usirovský aspekt/formu.⁷³
2. Nářky, které byly používány během mumifikace a během samotného pohřbu či po něm jako součást kultu. Měly doprovázet zesnulého v cestě na onen svět. (Tyto texty mohly být také zapsány na zdech hrobky, na rakvích nebo na papyrech.)
3. Texty pyramid.
4. Texty rakví – ve kterých jsou jako Usir XY jmenovány i nekrálovské osoby.
5. Kniha mrtvých.
6. Podsvětní knihy.
7. Kniha překonání věčnosti.

---

⁷² SMITH, Mark. *Traversing Eternity: Text for the Afterlife from Ptolemaic and Roman Egypt*. Str. 11-16.

⁷³ SMITH, Mark. *Democratization of the Afterlife*. Str. 1:

My se budeme věnovat ospravedlnění v Textech pyramid, Textech rakví a Knize mrtvých. Ospravedlnění v Knize mrtvých bude zpracováno samostatně v kapitole XXX.

2. 3. 1 Ospravedlnění v Textech pyramid

Téma ospravedlnění není v Textech pyramid jednoznačně formulované. (Termín se u Mercera⁷⁴ objevuje jen v jedenácti případech). Anthes⁷⁵ ve své studii upozorňuje na to, že prvotně byl titul *m3^c hrw* přiřknut Horovi a Usirovi byl dán až sekundárně. Proto vidí původní spojitost mezi *maat*, králem a Horem. Podle něj se tedy prisouzení titulu *m3^c hrw* Usirovi událo až sekundárně a jen díky tomu, že byl zesnulý ztotožněn s Usirem po konci Staré říše. Stejně tak v Textech rakví je podle něj titul *m3^c hrw* nejprve dán Horovi, poté zesnulému a až nakonec Usirovi.⁷⁶ Oproti tomu Gardiner⁷⁷ tvrdí, že to byl původně Usirův titul, který byl používán i pro Hora jakožto pro Usirova mstitele. Anthes⁷⁸ také popírá význam TP 1526 (zde se hovoří o Usirovi jako o ospravedlněném), protože nemůže popřít jeho teorii o tom, že „ospravedlněný“ byl původně Horův titul. Ovšem jediné konkrétní označení Hora jako ospravedlněného je v TP 2089a.

Pro nás je zajímavé říkání TP 260/316d, které se týká ospravedlnění díky činům, které zesnulý vykonal. Toto říkání hovoří o soudu, který bude nad zesnulým králem vykonán, soudit bude Tefnut, vyslychán bude před oběma pravdami a zároveň zde máme zmínku o tom, že se král stane pravou formou *ach*.

Texty pyramid jasně dokazují, že ospravedlnění úzce souviselo s balzamováním a mumifikací. Stejně tak jako mumifikátor pečoval o očištění těla, tak se kněz recitací textů snažil očistit člověka jako celek. Zesnulý na konci balzamovacího procesu prošel soudem, nabyl aristokratického stavu Následovníka Usira v zászvětí a byl ospravedlněn proti všem obviněním.⁷⁹

---

⁷⁴ MERCER TP

⁷⁵ The Original Meaning of *m3^c hrw*, Journal of Near Eastern Studies, 1954, 13/1. Str. 21-51. URL:

⁷⁶ ANTHES, Rudolf. *The Original Meaning of Maacheru*. Str. 51.

⁷⁷ Gardiner 50-51.

⁷⁸ The Original Meaning of *m3^c hrw*, Journal of Near Eastern Studies, 1954, 13/1. Str. 51. URL:

⁷⁹ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 75.

2. 3. 2 Ospravedlnění v Textech rakví

Assmann⁸⁰ upozorňuje na několik rovin Textů rakví. Ty nám tematizují tři stupně ospravedlnění. Prvním stupněm je samotné ospravedlnění, na druhé úrovni se jedná o transformaci ospravedlněného a konečnou fází je vstup mezi bohy.

V říkání 8 se jedná jak o ospravedlnění před vědoucím bohem proti nepříteli, tak je zde zesnulý souzen za své individuální činy. Je zde ospravedlněn za to, co vědomě spáchal, ale i za to, co spáchal nevědomky v dětství (prvních deset let bylo vnímáno jako doba, kdy dítěti chybí pojetí morálky).⁸¹ TR 9 zase hovoří o ospravedlnění proti nepřátelům.

„Bud' te pozdravena, knížata bohů! XY je ospravedlněn před vámi v tento den, tak jako Hor byl ospravedlněn proti svým nepřátelům v onom dni korunovace. ....Bud' pozdraveno, shromáždění bohů, které máš vynést rozsudek nad Usirem XY, kvůli tomu, co řekl, když (ještě) byl nevědoucí, když se mu dařilo dobře, ještě než měl bolesti! Obejděte ho, postavte se za něj, aby byl Usir XY ospravedlněn před Gebem, dědičným knížetem bohů... Neboť on je tím perem, které vychází v zemi bohů, které Usir přinesl svému synu Horovi, aby si ho on upevnil na své hlavě jako znamení toho, že byl ospravedlněn před svými nepřáteli.“⁸²

Texty rakví obsahují dle Assmanna⁸³ dva rozdílné oddíly, které se používaly jako liturgie. Liturgii A tvoří TR 7 - 19, liturgii B TR 1 a 20 – 25. Liturgie A se tématicky týká ospravedlnění a liturgie B mumifikaci, přičemž se obě týkají toho, co se děje noc před pohřbem.

Obsahovým rozdílem mezi Texty pyramid a Texty rakví je jejich hlavní zaměření. Texty pyramid byly směřovány k nebi, kdežto Texty rakví byly zaměřeny na nebezpečí, která se ukrývají v zemi, na demony, které mohou člověka ohrozit. V podzemí zůstává tělo a zesnulá duše, vyjádřená jako *ba*, kterou ve Staré říši nalézáme jen u božských bytostí.

---

⁸⁰ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 285

⁸¹ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. 285

⁸² Assmann Teologie. Str. 170.

⁸³ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 281

Posmrtný život se tak dělí na dvě dimenze. První je život *ka*, které zůstává integrálně spojeno s mrtvým tělem, které se živí obětinami a druhá je cesta *ba* na nebesa. Texty rakví se věnují nejen životu *ba*, ale též situaci života v zemi.

2. 3 Další zásvětní tituly

2. 3. 1. Usir

Na konci balzamovacích rituálů, kdy se zesnulý navrácí do života je obdařen Usirovským aspektem. Získat ho mohou jak muži, tak ženy. Smith⁸⁴ ve své stati uvádí, že člověk se Usirem nestává, že se s ním neztotožňuje, že je nutno Usirovský aspekt chápat jako přijetí do skupiny Usirových následovníků v zásvětí. Jedná se tak o *unio liturgica* spíše než *unio mystika*. Zesnulý je tak přijat do skupiny věřících, kteří tvoří kultickou komunitu, kteří uctívají boha. Jedná se o kolektivní identifikaci (kolektivní *unio liturgica*). Naproti tomu Brandon⁸⁵ uvádí, že bychom měli chápat posmrtné ospravedlnění jako následek ne dobrých činů během života člověka, ale jako výsledek magického ztotožnění se s Usirem.

Usirovská forma je tak vnějším známkou individuálního statusu, který začleňuje zesnulého do skupiny Usirových následovníků. Zesnulý může Usira následovat dvojitým způsobem. První způsob je být členem Usirovy družiny. Druhý je následování Usira v boji se smrtí, kdy stejně jako on díky mumifikaci a rituálům, které ho vedli ke vzkříšení, podstoupí zesnulý tělesné i sociální sjednocení.

Egyptské chápání osobnosti bylo zcela monistické, přesto Egypťané rozlišovali dvě složky lidské osobnosti. A to tělesnou a sociální, jejichž rovnováha a integrita byla smrtí narušena. Člověk tak musel podstoupit tělesnou, psychickou, ale také sociální integraci, aby se mohl stát blaženým zesnulým. Právě díky tomuto tělesnému a sociálnímu obnovení získal onen Usirovský aspekt.

---

⁸⁴ Smith. Osiris and Deceast. Str. 3.

⁸⁵ Brandon. A problem of the Osirian Judgment of the dead. str. 113

Usirovský aspekt byl v literatuře zapsán tak, že zesnulý byl nazván Usirem XY. Vedle svých titulů a jména tak získal jméno boha spolu s jeho epitetem ospravedlněný.⁸⁶ Vztah mezi získáním Usirovského aspektu a titulem *m3c hrw* Brandon⁸⁷ považuje za zřejmý, neboť prvním ospravedlněným byl podle něj právě Usir. Jako další důkaz uvádí TP 316d kde stojí, že On (král) se touží stát ospravedlněným skrze to, co učinil.

Nekrálovské osoby poprvé použily přívlastek Usir XY v době poloviny vlády Pepiho II, čili sto let po zapsání textů ve Venisově pyramidě.⁸⁸ Jeho použití však bylo vzácné i v první přechodné době a Hays⁸⁹ považuje jeho nepoužívání za následek módního trendu, i když jeho použití v této době může být chápáno jako provokativní.

2. 3. 2 Ach

Usir, díky Horovým činům byl vzkříšen a stal se *achem*.⁹⁰ V Textech pyramid jsou pod termínem *achu* zastoupeni jak královi zesnulí předci či zesnulí obecně, tak může být jako *ach* označen některý z bohů (Usir, Hor, ale také Nut, Thovt, Eset). Převažuje ovšem pojetí *achu* jako bytostí ze sféry zásvětí, které je v této příležitosti umístěno na nebesa, kam panovník jako *ach* vystupuje a stává se jednou z cirkumpolárních hvězd.

Vlastnosti *achu* byly podobné božským vlastnostem, stejně tak jejich schopnosti a formy existence. To se týká dokonce i osob nekrálovského původu. Jejich moc byla nadpřirozená, měly zázračnou schopnost ovlivňovat události ve světě živých, mohly se zjevovat a jednat s božstvy ve svém zájmu nebo zájmu svých příbuzných, kteří byli naživu.⁹¹ Proto vystupují jako prostředníci mezi světem zesnulých a živých.

Komunikace s *achy* probíhala skrze tzv. Dopisy zesnulým, kdy byli žádáni o pomoc a přímluvu zesnulí svými příbuznými nebo naopak skrze výzvy živým, které se umísťovaly na pohřebišť. V nich zesnulý, který je označován za mocného *acha* vyzývá návštěvníky, aby se zdrželi špatných činů v jeho hrobce a žádá je o přednesení obětní formule. Činy,

---

⁸⁶ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 74.

⁸⁷ Brandon. A problem of the Osirian Judgment of the dead. str. 116

⁸⁸ Brovanski in: Hays. The death of the Democratization of the Afterlife. Str. 121.

⁸⁹ Hays. The death of the Democratization of the Afterlife. Str. 121.

⁹⁰ Janák. Staroegyptské náboženství. 248.

⁹¹ Ibid. 247.

buďto ty prospěšné nebo špatné, může zesnulý odměnit nebo potrestat přímo sám, nebo prostřednictvím udání vládci podsvětí.⁹²

Jedním z klíčových momentů Textů pyramid je dopomoc zesnulému králi stát se *achem*. (Termín *ach* je v Textech pyramid zmíněn ve 175 případech⁹³). Zde je nutné připomenout, že jedním z Usirových hlavních rolí bylo to, že byl sám identifikován s *achem*.

Stát se *achem* se však snažili i nekrálovští zesulí. Na tomto příkladu se Hays⁹⁴ snaží s konečnou platností vyvrátit demokratizační teorii o posmrtném životě, neboť jestliže se nekrálovští zesulí již ve Staré říši mohli identifikovat s *achy*, potažmo se mohli stát *achem*, tak dokázali dosáhnout i posmrtného života. Texty nekrálovských osob se nezaměřují na to, jak stavu *ach* dosáhnout, narozdíl od Textů pyramid, které obsahují konkrétní návody.

Právě v textech, které se týkají toho, že nekrálovská osoba se stala *achem*, máme obsaženu myšlenku soudu, který se koná před velkým bohem. Proto zde uvedeme příklad textu, který je v hrobce Shen'aye (pozdní . dynastie, Abydos). „*Kdokoli, kdo mi něco odcizí silou, budu s ním souzen v nekropoli před velkým bohem, který sídlí v nekropoli a on bude málo vzpomínán v nekropoli, protože já jsem zručný Ach: znám veškerou magii, díky které se člověk může proměnit v Acha v nekropoli a každý rituál, díky kterému se proměňuje v Acha, byl pro mne vykonán.*„⁹⁵

---

⁹² Ibid. 249.

⁹³ Hays. The death of the Democratization of the Afterlife. Str. 123.

⁹⁴ Hays. The death of the Democratization of the Afterlife. Str. 125.

⁹⁵ Hays. The death of the Democratization of the Afterlife. Str. 125.

3. OSPRAVEDLNĚNÍ V POSMRTNÉM SOUDU

Ještě před tím, než se budeme zabývat samotným tématem ospravedlnění v posmrtném soudu, měli bychom se zmínit o principu *maat*, který byl základním principem existence a fungování egyptského státu a tematizoval také etické prvky v chování člověka. Samotná podstata závěrečného pojetí posmrtného soudu v Knize mrtvých tkvěla v tom, že prověřoval, zda daný člověk žil v souladu s principem *maat*.

3. 1 Princip maat

Spravedlnost byla v Egyptě charakterizována pojmem maat. Maat je řád, řád světa. Je to uspořádání kosmu a lidského bytí. Tento dokonalý princip, jenž vznikl v okamžiku stvoření světa, zaručoval například pohyb souhvězdí, střídání tří ročních období (záplavy, pučení a žní), pravidelně se opakující životodárnou nilskou záplavu, život rostlin a zvířat, zrození a smrt. Na základě tohoto božího řádu se odvíjel celý lidský život, vytvářely se vztahy mezi mužem a ženou, existovaly společenské rozdíly mezi lidmi nebo se navzájem lišili příslušníci jednotlivých národů barvou pleti a jazykem, ale též vládl panovník, byla uctívána božstva v chrámech, vytvořila se hierarchie úředníků a kněží, byla dána platnost a nutnost dodržování zákonů, stanovila se výše daní a ustálila se pravidla chování. Lze tedy říci, že pojem maat zahrnuje naše pojmy „řád, pořádek, pravda, spravedlnost, dobro, zákonnost, morálka“.⁹⁶

V žádném egyptském textu se nedochovala definice tohoto pojmu. Můžeme však odvodit, že je to základní princip světa a egyptského státu. Ohrožení *maat* je útokem na podstatu světa a života. Jen díky *maat* může docházet k cyklickému obnovování přírodních jevů, *maat* je garantem vlády i aspektem ovlivňujícím lidský život do nejmenšího detailu. Proti řádu *maat* stojí *isfet* ne-řád.

---

⁹⁶ Vachala: Abúsir, str. 15. dostupné z http://www.sci.muni.cz/anthrop/moduly/27_Antropo_Vachala.pdf

Zdrojem pro pojetí etiky nám jsou různé druhy literárních textů, zejména pak texty autobiografického charakteru a texty spojené se duchovní tradicí. Svým způsobem je nám zdrojem i mudroslovná literatura.

Nejstaršími zdroji poznání jsou pro nás autobiografické nápisy z 5. dynastie, které jsou určeny pro pozůstalé. Mluvčí se zde ztotožňuje s hlavními etickými principy této doby, kterými jsou: spravedlnost, poctivost, šetrnost, soucit, laskavost, velkorysost. Celkově se dá říci, že jsou tyto hodnoty odvozeny od konceptu *maat*.

Úkolem každého Egypt'ana bylo žít podle řádu *maat*; to mohl člověk konat jen pokud se choval mravně a nedopouštěl se špatností.

Na božské úrovni je nositelem řádu a života bůh stvořitel. V královské dimenzi je to pochopitelně král, který zodpovídá za pozemskou vládu nad Egyptem. Ústředním úkolem panovníka jako syna boha a jeho nástupce na zemi je pokračovat ve stvořitelově díle, a proto je král zodpovědný za zachovávání řádu *maat*. To mohl činit buďto prakticky svou vládou, nebo také rituálně v podobě obětování sošky bohyně Maat. Období mezi úmrtím jednoho panovníka a nástupem na trůn nového je chápáno jako doba, ve které na náboženské rovině neexistuje egyptský stát⁹⁷ a ve které nefunguje božský řád *maat*. Tato doba odpovídá době epagomenálních dní mezi dvěma roky nebo také době, kdy je slunce zapadlé.

Nejen král je zodpovědný za zachovávání řádu *maat*. Každý nositel *ka* je zodpovědný za udržování života řádu *maat* vždy na té úrovni, kterou zastupuje. Řád *maat* tedy může být zastupován na úrovni božské, královské nebo osobní.

3. 1. 2 Vztah smrti a maat

Smrt můžeme chápat jako narušení božského řádu *maat*. Pokud toto tvrzení vztáhneme na mýtus o Usirovi, je bratrovrah Sutech narušitelem božského řádu. Pokud smrt narušuje řád *maat*, „...je od smrti možné žádat vysvětlení, žalovat ji a postavit před soud. Je možné proti ní něco podniknout a znovunastolit tak porušený řád. Jelikož smrt

---

⁹⁷ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. Str. 147.

*není něčím přirozeným, nespočívá v povaze věcí, nemusíme si ji nechat líbit, můžeme a musíme proti ní něco podniknout. A tak je zahájen soudní proces se smrtí.*⁹⁸

Spravedlnost je podle Assmanna⁹⁹ principem překonávajícím smrt, je to princip, který dává život a trvání. Napravuje, pomíjivost a smrt, které jsou následkem rozkladu a oddělení. Spravedlnost je tak životadárná.

Ospravedlnění je vstupní branou a základním předpokladem na cestě na onen svět. Člověku žijícímu podle řádu *maat*, který zdárně překoná posmrtný soud vstoupí do své blažené zásvětní existence. Jedině tak může člověk svou existenci uzavřít do kruhu, pro člověka spravedlivého je úmrtí opětovným návratem k počátku. Spravedlnost oprostuje od jha pomíjivosti.¹⁰⁰

Princip *maat* byl v rámci panteonu personifikován bohyní Maat. Symbolem bohyně Maat bylo pštrosí pero. Poprvé je Maat ve spojitosti se 125. kapitolou KM spojena za vlády Amenhotepa II. Od ramessovské doby bylo spojení Maat a zesnulých velmi silné. *Achové*, stejně tak jako bohové, konzumovali a žili z *maat*.¹⁰¹

3. 1. 3 Původ zla

Egyptská literatura se zabývala i tím, proč je ve světě obsaženo zlo. Naučení pro krále Merikarea a Stvořitelská apologie obsahují původ zla v lidské mysli.¹⁰²

Naučení pro krále Merikarea (Naučení vzniklo okolo roku 2050 př.n.l. v kritické První přechodné době) nám vysvětluje, že lidstvo samo dobrovolně koná špatné skutky. Je tak zachována theodicea a člověk si může sám za to, že se mu nedaří. Člověk má svobodnou vůli, která ho vede k činění zla. Jak uvádí apologie na Stvořitele ze Střední říše, bůh neustavil člověka k tomu, aby konal zlo či ne-řád *isfet*.¹⁰³

Ipuverovo napomenutí již není tak přísné vůči lidem a lidstvo za původ zla již není tak silně obviňováno. Rozhovor muže s vlastní duší odsuzuje hodnoty současného života

---

⁹⁸ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Str. 17.

⁹⁹ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Str. 41.

¹⁰⁰ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Str. 42.

¹⁰¹ Encyklopedie. heslo maat

¹⁰² *Náboženství ve Starověkém Egyptě*. Str. 197

¹⁰³ Kol.:*Náboženství ve Starověkém Egyptě*. Str. 173

vedoucí k úpadku a uvádí, že příští život bude na rozdíl od toho našeho slastným odpočinkem.¹⁰⁴

Vidíme tedy, že většinou byl za původce zla považován člověk, který se může svobodně rozhodnout, jak se ve svém životě zachová, tj. jestli bude zachovávat řád *maat*. Člověk se do řádu *maat* rodí a sám se rozhoduje, jestli ho bude následovat. I když ve své podstatě toto rozhodnutí není volbou, ale vzpourou.¹⁰⁵

3. 2 Koncepce posmrtného soudu

Idea posmrtného soudu se ve Starém Egyptě objevovala ve dvojí rovině. První je obdobou pozemských soudních zasedání, s tím rozdílem, že se koná v podsvětí. Druhá a mladší tradice je momentem osobní eschatologie, kdy se po smrti rozhoduje o tom, zda je člověk hodný věčného života.

3. 1. 1 Starší pojetí soudu

První pojetí je doloženo poprvé ve Staré říši v hieroglyfických nápisech v hrobkách, které jsou hrozbami pro potencionální vykradače hrobky. Tyto počátky víry v posmrtný soud možná leží již ve 4. dynastii,¹⁰⁶ kdy se v hrobkách začínají objevovat věty z Ideální biografie, které obsahují zlořečení pro případné narušitele hrobky. Nápisy garantují hrobku jako právem nabytou a jejího majitele za spravedlivého, váženého a dobro konajícího člověka. „*Nejstarší paláce říká: krokodýl bude škodit ve vodě, had bude škodit na zemi tomu, kdo učiní něco proti této <hrobce>. Nikdy jsem proti němu nic neučinil. Bůh je tím, jenž bude soudit.*“¹⁰⁷

Jedná se o zmínky soudu před velkým bohem, který vede individuální soud nad tím, kdo by se pokusil znesvětit hrobku. Jako další příklad této víry v posmrtný soud nám může posloužit doklad z 5. dynastie, z hrobky Heter-her-akhet: „*Co se týče lidí, kteří*

---

¹⁰⁴ Kol.:*Náboženství ve Starověkém Egyptě*. Str. 174

¹⁰⁵ Assmann. tisk

¹⁰⁶ JUDGMENT AFTER DEATH (NEGATIVE CONFESSION), Str. 1

¹⁰⁷ Sethe: in Landgráfová: Zapomenutí Egyptané Egyptské Životopisné nápisy 11. a 12. dynastie. Str. 1.

*vstoupí do této hrobky, znesvěť jí a učiní jí něco zlého, ti budou souzeni před velkým bohem.*¹⁰⁸ Texty zmiňující soud před velkým bohem měly za účel ochránit hrobku před nebezpečím vykradení hrobky, uloupením pohřební výbavy a samozřejmě také před poškozením či zničením nebožtíkova těla.

Dalšími doklady této koncepce jsou hieratické Dopisy zesnulým a zmínky jsou i v Textech rakví. Dopisy zesnulým sloužily ke komunikaci pozůstalých s jejich zesnulými blízkými. Pozůstalí v dopisech prosili zesnulé o vedení soudní pře v zásvětí, neboť to bylo chápáno jako poslední možnost, jak se bránit bezpráví.

Texty nezmiňují jméno onoho velkého boha, který rozhoduje soudní pře. Můžeme za něj považovat buďto panovníka nebo pozdějšího soudce Usira, nebo také Rea.¹⁰⁹

Jak jsme zmínili v předchozí kapitole, koncem Staré říše se začíná v pojetí královského posmrtného života prosazovat Usirovský motiv. Ústředním tématem je pak soudní pře mezi Usirem (Horem) a bratrovrahem Sutechem. Význam soudu tkvěl v tom, že se nejednalo jen o přisouzení dědictví vlády nad Egyptem, ale o ospravedlnění zavražděného Usira, které tak prokázalo jeho nevinu a umožnilo mu vstup do blažené posmrtné existence.

Tímto začleněním mytologie do královské teologie začíná nové pojetí posmrtného života a tím pádem i posmrtného soudu, které vrcholí v První přechodné době. Zatím se ale stále setkáváme s jakýmsi přechodným stupněm, kdy se kombinuje představa soudních přelíčení ve stylu textů z hrodek Staré říše a posmrtným soudem, který podstupují všichni zesulí. Právě v První přechodné době Assmann¹¹⁰ nachází původ představ o všeobecném posmrtném soudu a chápe je jako reakci na rozpad Staré říše.

---

¹⁰⁸ „As for any people, who would enter (3) this tomb unclean and do something evil to it, there will be judgment against them (4) by the great god.“ Lichtheim, M.: Ancient Egyptian Literature Volume I: The Old and Middle Kingdoms, str. 16.

¹⁰⁹ JANÁK, Jiří. *Staroegyptská kniha mrtvých kapitola 105*. Str. 76. Encyclopedia Str. 211

¹¹⁰ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Str. 50.

3. 1. 2 Mladší pojetí

V Textech rakví, pohřební literatuře Střední říše, se vyskytují oba koncepty soudu, jak soud s nepřítelem, tak soud nad zemřelým. Posmrtný život je zde chápán jako pokračování pozemského života, žalobce zde předkládá svůj případ před soudce, který vydává rozsudek. Texty opět nezmiňují jméno hlavního soudce, může jím být buďto zesnulý král či bůh Usir.¹¹¹

Soud s nepřítelem je patrný např. ve druhém říkání Textů rakví. „*Usire N, vezmi svou hůl, svou bederní roušku, své sandály, a sejdi k soudu, abys byl ohájen proti svým nepřátelům, proti těm, kdo ti chtějí škodit, ať muži nebo ženě, kdo tě chtějí vést k soudu v tomto soudném dni u soudního dvora*“¹¹².

Texty rakví 62 hovoří o ospravedlnění před tribunálem a o vypořádání se s „rebelem“. Texty rakví 452 hovoří poprvé o váze (váha Rea, na kterých je vyvyšována Maat), nehovoří se zde sice o vážení srdce, ale je zmíněno rozlišování mezi ospravedlněnými a zatracenými.¹¹³

Zároveň je v Textech rakví 338 zmíněn soudní tribunál, který sídlí v Abydu a který má moc rozlišování zatracených a odhalování blažených zesnulých.¹¹⁴

Z Textů pyramid (TP 662) vyplývá, že se soud odehrává v Domě prince, který je v Heliopoli. (Princem z Heliopole mohl být myšlen jak Atum, Re nebo jiní bohové, kteří byli zmíněni jako předsedové soudu, např. Geb dle TP 957b.) Soud začíná v TP 965 vystoupením Usira před oběma Enneadami.

Texty rakví umísťují dějiště soudu do Velkého shromáždění Pána smutku (TR 43b), kdy soudce není zcela jistý, ale můžeme se domnívat, že by to mohl být Usir, nebo Velké shromáždění popisují jako svaté místo Usirovo, což jako soudce samozřejmě označuje Usira (TR 250a). Jako další možní soudci v Textech rakví vystupují Geb, Atum a Enneada.¹¹⁵

---

¹¹¹ Janák. 105. Str. 77.

¹¹² Forman 75

¹¹³ Janák. 105 Str. 78.

¹¹⁴ Forman 77

¹¹⁵ GRIFFITHS, J. Gwyn. The Conflict of Horus and Seth. Str. 58.

Z Textů pyramid se odvozuje¹¹⁶, že soud se odehrával jednu noc před pohřbem, čili na konci balzamovacích rituálů.

Právě Texty rakví nám poprvé označují ospravedlněným toho, pro koho byly řádně vykonány pohřební rituály.¹¹⁷

3. 1. 3 Konečná koncepce soudu

Pojetí posmrtného soudu se nakonec vyvinulo z pojetí smrti jako nepřítele a ospravedlnění se vůči němu. Špatné, co zesnulý učinil, bylo zodpovědné za jeho smrt a od těchto vin se musel očistit. Konfrontace s nepřítelem se tak stává konfrontací se špatnými činy, kterých se zesnulý dopustil.

Původně se zesnulý distancoval od smrti a ospravedlňoval se vůči ní, postupem času se však začal distancovat od viny a ospravedlňoval se před soudcem. Z „ospravedlnění se proti“ se stalo „ospravedlnění před“. Podle Assmana¹¹⁸ se koncept vyvinul v 2. tis. př.n.l. a je jasně patrný v naučení pro Merikarea. V naučení stojí: *„Když boží soudci (na onom světě) odsuzují ubožáka, ty víš, že nejsou shovívaví v den soudu chudáka, v hodině rozsudku. Je bolestivé, když žalobcem je znalec. Nespoléhej na počet let, neboť soudci mají dobu života jen za (pouhou) hodinu. Člověk zůstává po smrti opuštěný, poté, co se jeho skutky sečtou. Bytí na onom světě je věčné a hloupý je ten, kdo dělá to, co (soudci) zavrhnou. Avšak když k nim dorazí ten, kdo nepáchal zlo, bude (žít) jako bůh a kráčet jako pán věčnosti.“*¹¹⁹

Od toho dále vyvozuje, že Posmrtný soud byl stále velmi výlučným okamžikem, který byl určen pro krále. Podle Griffithse¹²⁰ má druhé, mladší pojetí soudu, jakožto individuálního aktu osobní eschatologie, původ v Reově kultu. Myšlenka vážení duše je tak vývojovým stádiem pojetí posmrtného soudu a je založena na hlubším etickém základě.

---

¹¹⁶ dle Assmana str. 74

¹¹⁷ Brandon. Str. 121.

¹¹⁸ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 73.

¹¹⁹ Vachala. Moudrost Str. 78.

¹²⁰ GRIFFITHS. Str. 80.

4. SOUD V KNIZE MRTVÝCH

Vznik Knihy mrtvých není zcela objasněn. Jako jeden z možných důvodů může být potřeba nových textů, které by vybavily zesnulého pro dosažení jeho posmrtného života. Její obsah nebyl fixně dán, jednotlivé verze se mohly rozsahem výběrem kapitol lišit.

Knihy mrtvých navazuje na vývoj představ o posmrtném životě z předchozí doby. Od Textů pyramid ji odlišuje především to, že v ní není tak silně zastoupeno astrální pojetí posmrtné existence a narozdíl od Textů rakví je její text kompaktnější. Převažuje v ní solární aspekt posmrtné existence.

Knihy mrtvých obsahuje přelom v chápání posmrtného soudu. Vyskytují se v ní jak zmínky o původní představě soudu s nepřítelem, tak i pojetí soudu, kdy je Usir ospravedlněn vůči svým nepřátelům (kapitoly 18, 20). Zásadní je chápání všeobecného konání posmrtného soudu. Soudní přelíčení se koná s každým zesnulým.¹²¹

Popis posmrtného soudu ve 125. kapitole je však dosti rozporuplný s původním pojetím soudu v mýtu o Usirovi. Zesnulý již není žalobcem, ale tím, kdo se hájí a musí ospravedlnit sám sebe. Nyní je stěžejní, aby po tom, co je srdce zemřelého uznáno jako bez hříchů, byl zesnulý bohy označen za ospravedlněného.

Důležitým obsahovým prvkem je i fyzická připravenost, tzn. aby měl pro vstup do zásvětí zesnulý zachovány všechny části těla a jeho projevy. Proto se v Knize mrtvých nachází části, které se zabývají zachováním jednotlivých částí těla: navrácení úst (22 a 23), srdce (26-30), trvání jména (25), spojení s *ba* (89), spojení s *ka* (105). Pro kompletní ochranu byla říkání zbožšťující tělo (42, 172), kdy říkání měla ztotožnit údy zemřelého s údy božskými. Mumifikaci se věnuje kapitola 151 a zabezpečení těla za pomoci amuletů kapitoly 154-162 a 165-7.¹²²

Konečná idea posmrtného soudu, jak se s ní setkáváme v Knize mrtvých je očištným rituálem, který slouží k oproštění se od viny. Srdce zastupuje konkrétní

---

¹²¹ Janák. 105. Str. 78.

¹²² Jankák. 105. Str. 54.

individualitu člověka a tím pádem i individuální vinu. Individualita zesnulého je přechodem do zászvěťi uchována.¹²³

Za 22. dynastie obsahovala Kniha mrtvých z vesetských dílen jen pět až šest říkání. Díky tomuto zkrácení textu lze určit, které části Knihy mrtvých byly nejdůležitější. Některé z papyrů obsahují kapitolu 17., která se týká stvořitele a návodu, jak se stát proměněným. Většina obsahuje kapitoly 23 až 28:

- 23 – Říkadlo o otevření úst zemřelému
- 24 – Říkadlo o poskytnutí kouzla zemřelému
- 25 – Říkadlo, aby si zemřelý vzpomněl na své jméno
- 26 – Říkadlo o navrácení srdce
- 27,8 – Říkadlo o zabrání tomu, aby bylo zemřelému odňato srdce¹²⁴

4.1 Ikonografie soudu

Kniha mrtvých přináší první ikonografické znázornění posmrtného soudu a to především na vinětách ke kapitolám 125 a 30b. Ilustrace se však v průběhu času částečně mění a jejich podoba není zřejmě fixně daná.

Zesnulý má jasně dané, v jakém stavu smí do síně vstoupit. Musí odpovědět na otázku ohledně toho, kým je a musí pojmenovat všechny dveřníky (hlídače), které cestou potká. Zesnulý vchází do Síně obou pravd a je předveden před rovnoramenné váhy, které jsou ústředním motivem celého soudu.

Po vstupu je doveden před boha Thovta, kterým je zaznamenáno jeho jméno. Vedle vah stojí Thovt, který je v kontextu soudu zmiňován již od Textů pyramid (1523a), kde je nejčastěji nazýván jako „advokát“ Hora/Usira. Zde vystupuje jako Usirův asistent, zapisovatel. Člověka soudí i podle toho, co o něm ví, má k dispozici knihu, ve které jsou uvedeny činy zesnulého, zná jejich konečnou hodnotu.¹²⁵ Pozdní verze knihy mrtvých z 18. dynastie zobrazují Anubise jako toho, kdo řídí vážení srdce.

---

¹²³ Assmann. tisk

¹²⁴ ??? ASI FORMAN, TAK KOLEM 115

¹²⁵ Assman. TISK.

Od Nové říše bývá u soudu zobrazována Amemait. Amemait je smyšlená dravá šelma, která je složená ze tří dravých a silných zvířat, která jsou známa pro svou nebezpečnost člověku a patřila (patří) v Egyptě za ta nejnebezpečnějších zvířata, která měla na svědomí nejvíce zabitých lidí. Hlava Amemait je krokodýlí, přední část trupu je ze lva a zadní z hrocha. Je ženského rodu.¹²⁶ Bývá zobrazena, jak sedí nebo jak leží blízko vah spravedlnosti a přitom sleduje verdikt soudní poroty. Přestože ve většině případů tato etapa na cestě člověka za věčností na onom světě dopadla dobře, z mladšího období pocházejí vyobrazení dokládající, že ne každý zlověstným pazourům obludy Amemait unikl.¹²⁷ Rané zobrazení ji ukazují, jak leží pod vahami, pozdní je zobrazována před Usirovým trůnem. Po konci Nové Říše bývá zobrazena jako velký pes.¹²⁸ Význam a smysl Amemait tkví v tom, že zosobňuje druhou a konečnou smrt.¹²⁹

Na zobrazeních se také mohou vyskytovat božstva zrození a osudu, která pomáhají zesnulému při zrození do blažené existence.

Soudcem bývá nejčastěji Usir, který hraje v soudu dvojí roli. Je zároveň soudcem, ale i tím, skrze nějž přichází spása. Není však jediným možným soudcem. Re je zobrazován jako soudce od 1. tisíciletí př.n.l.¹³⁰ Dalšími možnými soudci jsou Atum nebo Amon. Nad samotným zobrazením soudní síně bývají zobrazeni bozi a démoni, kterým se zesnulý zodpovídá ze svých činů.

Podle kapitoly 30B a 125 na cestě k přeměně v blaženého zesnulého bylo třeba vykonat nebo podstoupit následující kroky:

1. Negativní zpověď
2. Umlčení srdce
3. Potřebné znalosti k úniku před trestem
4. Vážení srdce
5. Prohlášení Thovta o nevině zesnulého k velké Eneadě

---

¹²⁶ Burghous str. 237

¹²⁷ 100 NEJ, STR. 164

¹²⁸ THE BRITISH MUSEUM. *Journey through the afterlife: Ancient egyptian book of the dead*. 1. vyd. John H. Taylor. Str. 214

¹²⁹ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. Str. 75

¹³⁰ THE BRITISH MUSEUM. *Journey through the afterlife: Ancient egyptian book of the dead*. 1. vyd. John H. Taylor. Str. 206

6. Potvrzení Enneady o ospravedlnění
7. Předvedení před Usira Horem
8. Prohlášení Hora o shledání nevinným
9. Prohlášení zesnulého o své nevině před Usirem
10. Konečné Usirovo prohlášení zesnulého za ospravedlněného a vstup do stavu blažené existence

4. 2 Kapitola 125

Ústřední částí, která se týká posmrtného soudu, je v Knize mrtvých kapitola 125. Nejznámější její dochovaná podoba je z doby vlády Thutmose III. nebo Hatšepsut, kdy se objevil zvyk umisťování papyrů s texty Knihy mrtvých.

4. 2. 1 Předzvěsti negativní zpovědi

Doba ani lokalita vzniku kapitoly 125 není jasná, nejsou známy žádné paralely ze Střední říše, kromě zmínek o prohlášení, že majitel má dobrý charakter, které se nacházejí na stélách z doby 11. a 12. dynastie. Např. velekněz Rudzahau zakončuje svou stélu slovy *„z mých úst nevyšlo nic zlého, není nic špatného, co učinily mé ruce. Jsem ten, kdo koná podle svého charakteru, milovaný lidmi v průběhu každého dne.“*¹³¹

Ceci, představený královské pokladnice, zakončuje svůj autobiografický text tzv. Abydskou formulí, která obsahuje přání, aby byl zesnulý po smrti přijat na onen svět a stal se tak členem Usirovi družiny. Ideální biografie ze Staré říše popisovala nejvíce to, co zemřelý dělal a nedělal tak, aby žil v souladu s řádem *maat*. Zdůrazňovala chování a dobré činy, to, co zesnulý konal, aby jeho život byl v souladu s řádem *maat*. Kdežto biografie 12. dynastie se zaměřuje na popis charakteru. Nejde tedy o to, co dotyčný konal, co ale jaký byl. Tak např. Mentuhotep (London, UC 14333) na stéle uvádí: *„Snažil jsem se vyvolat lásku ke mně, aby mé jméno bylo dobré a abych byl ospravedlněný v říši mrtvých.“*¹³² Antef (BM 562) používá pro nás zajímavou formulaci *„Nekonal jsem zlo proti lidem, neboť to*

¹³¹ Landgráfová: Zapomenutí Egyptů - Egyptské Životopisné nápisy 11. a 12. dynastie. Str. 8.

¹³² Landgráfová: Zapomenutí Egyptů - Egyptské Životopisné nápisy 11. a 12. dynastie. Str. 13.

*bůh nenávidí. Konal jsem maat, již král miluje.*¹³³ Amenemhet (Beni Hassan, hrobka II) popírá činy, které nekonal: „*Není žádné dcery chudého muže, již jsem zprznil, není vdovy, již jsem znásilnil, v mé době nebylo chudých, v mé době nebylo hladových.*“¹³⁴ Právě tato pasáž bývá považována za předchůdce Negativní zpovědi ze 125. kapitoly Knihy mrtvých.

4. 2. 2 Negativní zpověď

Nejdůležitější pasáží 125. kapitoly se nám jeví tzv. Negativní zpověď, která dokazuje, jak významnou roli během posmrtného soudu hrála otázka etiky a odpovědnost člověka za své činy. Tyto otázky se objevují v náboženských textech již od 4. a 5. dynastie.¹³⁵ Negativní zpověď byla ve své podstatě ujištění, že člověk za svého života neporušil božský řád *maat*.

Zesnulý prohlašuje svou nevinu od provinění proti řádu *maat*. Nejprve tak činí před Usirem a následně před 42 bohy, přísedícími soudci. Počet bohů odpovídá počtu egyptských nomů, jsou tedy zástupci Egypta jako takového a můžeme snad chápat jejich přítomnost jako ospravedlnování se zesnulého před celým Egyptem.

Např. papyrus Ankhwahibreho (BM EA 10558/18 z pozdní 26. dynastie)¹³⁶ zobrazuje sedící bohy, jak drží v rukou nůž, na hlavě mají pírko *maat*. Každý z nich musí být osloven jménem jakožto strážce brány a jeskyně. Každý bůh je tak spojen s konkrétní lokalitou a přečinem.

Některé z těchto mravních hodnot jsou všeobecně platné v mnoha lidských společnostech jak starověkých, tak moderních. Porovnáním podobných výpovědí z různých kultur bychom mohli dospět k obrazu všeobecně přijímaného morálního řádu.

Velká část z negativní zpovědi se týká náboženských přečinů, proto se mnozí badatelé domnívají, že její původ je v iniciačních rituálech kněží, kteří museli před svým vstupem do posvátného okrsku v chámu prohlásit svou čistotu.¹³⁷

---

¹³³ Ibid. Str. 13.

¹³⁴ Landgráfová: Zapomenutí Egyptčané - Egyptské Životopisné nápisy 11. a 12. dynastie. Str. 14.

¹³⁵ Zajímavosti ze země pyramid. str. 162.

¹³⁶ viz Tylor 208

¹³⁷ Assmann, 1989, Str. 151.

Přestože byla vysoce ceněna mravní bezúhonnost, předpokládalo se, že každý člověk spáchal v životě něco špatného. Proto se jako ochrana před odsouzením u soudu spáchané zlo mohlo „odložit“.¹³⁸ Prohlášením o nevině ve věci 42 hříchů se zesnulý osvobodil (vyvázal) od trestu, který by nastal. Sín obou pravd sloužila k očistě, nebyla to však nijak zdlouhavá očista ve smyslu očistce, vykoupení od hříchů. K očistě stačila znalost rituálních textů.

Podle Assmanna¹³⁹ byl model soudu pro člověka velmi problematický, protože neexistoval souhrn pravidel, kterými by se měl člověk za života řídit, aby posléze zdárně prošel soudem. Neexistoval žádný kodex, který by přesně vymezoval, jak se chovat. Negativní konfese však jasně vymezovala činy, které byly vnímány jako nežádoucí. Zákazy kodifikované v Negativní konfesi připravily zesnulého na obvinění, kterým musel u soudu čelit. Aby stvrdil svou nevinu, musel zesnulý u každého prohřešku prohlásit, že ho neučinil.

4. 2. 3 Vážení srdce

Po skončení Amarnské doby se scéna zobrazující vážení srdce stává ústředním motivem, který zabírá na výšku celou plochu papyru a skýtá tak mnohem více detailů.

Vážení srdce probíhá na veliké stojací váze *mḥ3.t*. Poprvé se objevuje v zásvětním kontextu v Textech rakví (TR 452). Tento typ váhy byl v Egyptě běžně používán od 5. dynastie.¹⁴⁰ Scény vážení srdce jsou podobné obchodním scénám na tržištích.

V počátcích zobrazování vážení srdce je jako vykonavatel zobrazován Hor, v době pozdní Nové říše se tohoto úkolu ujímá Anubis. Ovšem v povídce o Setnovi se vyskytuje výjimka, objevuje se tu vážení dobrých skutků proti špatným. Toto pojetí však může vyjadřovat vlivy Řecko-římského období.¹⁴¹

---

¹³⁸ Tylor 212: But to prevent this from condemning the person at the judgement, the evil could be set aside.

¹³⁹ ASSMANN tisk

¹⁴⁰ SEEBER. Str. 67.

¹⁴¹ THE BRITISH MUSEUM. *Journey through the afterlife: Ancient egyptian book of the dead*. John H. Taylor. Str. 209.

4. 2. 4 Srdce

Podle mýtu o stvoření z města Memfis, demiurg Ptah stvořil svět nejprve ve svém srdci, než ho stvořil skrze slovo. Srdce bylo chápáno jako sídlo myšlení, emocí a samotného života. Činilo člověka schopným uvědomit si důsledky vlastního jednání, pociťovat vinu a odpovědnost.

Srdce „zesnulo“¹⁴² spolu se zesnulým, a proto nebylo jako jediný orgán odstraněno z těla při mumifikaci. Srdce se mumifikovalo zvlášť a navracelo zpět. Na srdce se vkládal sluneční skarabeus, který měl sloužit jako příprava na posmrtný soud. Na něj bylo obvykle zapisováno říkadlo 30B z Knihy mrtvých. Srdce zřejmě během soudu nemělo být nečinné, jak naznačuje promluva k němu obsažená právě v kapitole 30B. Srdce je tak žádáno, aby se nestavělo proti zesnulému během soudu. *„Ó mé srdce, které mám od své matky, ó své matky, ó mé srdce mých proměn! Nevystupuj proti mně jako svědek, nestav se proti mně před soudním dvorem, nesnižuj mě před strážcem vah! Jsi můj duch, který je v mém těle, můj stvořitel, který léčí moje údy. Kéž se odebereš na šťastné místo, které je pro nás připraveno! Nepošpiň moje jméno před poradním sborem, který rozhoduje o vzkříšení lidí. Bude ti dobré pro nás i pro vyslyšajících a radostné pro soudce. Nepronášeš o mně lži před největším bohem, Pánem Západu. Pohleď, budeš povznesen a ospravedlněn!“*¹⁴³

4. 2. 5 Kapitola 30B

Faulkner podává ve svém anglickém překladu knihy mrtvých odlišnou verzi od té, která se nachází v českém překladu od Vachaly. Jeho verze je delší a po výše uvedeném textu pokračuje slovy: *„Tak praví Thovt, soudce pravdy, k velké Enneadě, která je v přítomnosti Usira: Slyš tato slova pravdy. Soudil jsem srdce tohoto zesnulého a jeho duše stála jako jeho svědek. Jeho činy jsou poctivé na velké váze a nebyly na něm nalezeny žádné viny. Nebral obětiny v chrámech, nezničil, co bylo učiněno, nelhal, když byl na zemi.*

Tak praví Velká Enneada k Thovtovi, který je v Hermopoli: Tvé prohlášení je pravdivé. Ospravedlněný Usir XY je čestný, není na něm žádná vina, není proti němu

---

¹⁴² WILKINSON, Richard H . Reading Egyptian Art. Str.

¹⁴³ Vachala, Kniha mrtvých. Ste. 64.

žádné obvinění, Amemait nad ním nebude mít žádnou moc. Nechť mu jsou dány dary, které náleží před Usirem a přiděl země v Poli obětí, přidělené následovníkům Hora.

Tak praví Hor, syn Esety: Přišel jsem k tobě, o Venefere a přivádím ti XY. Jeho srdce je pravdivé, přichází z vah, neprovinil se proti žádnému bohu nebo bohyním. Thovt ho soudil a náleží před Usirem a nechť je navěky jako Následovník Hora.

Tak praví XY: Zde jsem, před tebou, Pane Západu. Není ve mě žádné provinění, nikdy jsem vědomě nelhal, není na mě další chyby. Dovol, abych mohl být jako ti vyvolení v tvé družině, o Usire, tak upřednostňovaný dobrem boha, milovaný pánem Obou zemí, XY. ospravedlněný před Usirem.

4. 2. 6 Srdeční skarab

První srdeční skarabové se nám dochovaly ve třech kusech. Jsou to perfektně vyřezané skarabové s lidskou tváří místo hmyzí hlavy. Spodní část skaraba byla opatřena nápisem, který však byl úmyslně poškozen (text býval až úplně vyhlazen a zbylo jen jméno zesnulého). Text skaraba se týká srdce, které je zde žádáno, aby nesvědčilo proti zesnulému během soudu. *„Vrchní správce Nebach. Praví: Srdce mé matky, srdce mé matky! Nestav se proti mně, nesvědči proti mně, nevyvracej mne před soudem, nenachyl se proti mně v přítomnosti strážce vah. Jsi mým ka, ty jsi ka v mém těle ,jsi Chnum, který mé tělo činí úplným. Se mnou dojdeš štěstí.¹⁴⁴*

Jelikož tento vrchní správce žil za vlády Neferhotepa I. a Sebekhotepa IV. během 13. dynastie, jedná se o nejstarší zmínku posmrtného soudu obsahujícího vážení srdce. Toto datování je velmi překvapivé, neboť se obecně předpokládalo, že první srdeční skarabové se začali objevovat až během 18. dynastie, o 300 let později.

---

¹⁴⁴ FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 104.

4. 3 Výsledek soudu

4. 3. 1 Otázka předurčení

Dochovaly se nám náznaky, že osud člověka byl ustanoven při narození a soudem byl jen naplněn. Jeden z nich je v pozdní povídce o Setnovi. Setne a jeho syn Si-Usir cestují do podsvětí, kde se stanou svědky posmrtného soudu. Zjišťují, že lidské dobré skutky jsou posuzovány proti tomu, co si o člověku zaznamenal Thovt, tedy proti špatným skutkům, které člověk za svého života vykonal. Jelikož se ovšem myšlenka predestinace neobjevuje v dřívější literatuře, je považována za vliv helénismu.¹⁴⁵

Dalším náznakem je zápis na porodní cihle, která je např. přítomná u vážení srdce na novoříšském papyru Anhaje, kde jsou cihly s lidskou hlavou jmenovány jako Renenet (bohyně narození) a Shai (osud). Aniho papyrus je znázorňuje jako dvě lidské postavy, které přihlíží soudu.

4. 3. 2 Negativní rozsudek

Soud znamenal buďto zatracení pro ty, kteří byly na Sutechově straně a konali zlo, nebo spásu pro ty, kdo byly ospravedlněni. Zatracený zesnulý se stává *mwt*, mrtvým, naopak ten, který je shledán hodným nového života se stává *achem*, mocným duchem.

Každý hřích, z kterého se člověk před soudem neočistil, z kterého ho váhy usvědčily znamenal, že bude vyobcován do krajiny, kam paprsky nočního slunce nedosáhnou.¹⁴⁶

Od Nové říše se vyskytovala dvojí možnost, co se stalo s člověkem, který neprošel soudem. První představa byla, že duše člověka pozbyla nároku na posmrtný život a dostala se mezi duše prokletých, které nebyly odsouzeny k úplnému zániku, ale byly odsouzeny k existenci v utrpení. Podsvětní knihy popisují tento druh existence jako *deprivatio dei*, odloučení se od boha, což znamená, že tito zatracení zesnulí žijí v odloučení od slunečního

---

¹⁴⁵ THE BRITISH MUSEUM. *Journey through the afterlife: Ancient egyptian book of the dead*. 1. vyd. John H. Taylor. str. 215

¹⁴⁶ ASSMANN. *Panství a spása*.

boha a jeho životadárných paprsků.¹⁴⁷ Dalšími možnými tresty, pokud člověk neprošel soudem byla dekapitace, uvěznění v temné a jeskyni, uvření v kotli nebo upálení.

Druhá představa se týkala konce lidské existence, kdy již duše přestala existovat úplně a člověk tak zemřel podruhé, tentokrát definitivně. Ukončení existence bylo přenecháno požíračce Amemait, která člověka nehodného vstupu mezi blažené zesnulé pozřela, čímž podstoupil druhou, konečnou smrt, ze které již nebylo návratu. Bylo tak zničeno nejen jeho tělo, ale i *ba*.¹⁴⁸

4. 3. 3 Pozitivní rozsudek

Když bohové uznali mrtvého za nevinného, bez provinění, prohlásil ho Usir za ospravedlněného a zakázal Velké požíračce Amemait, aby se ho zmocnila. Bylo mu tedy umožněno zrodit se do blažené existence v zásvětí, k čemuž mu byly vráceny životně důležité orgány (srdce, oči, ústa) a bylo mu také dovoleno požívat obětiny. Tím byl zesnulému navrácen jeho život. Ospravedlnění v posmrtném soudu tak zaručuje schválení fyzické a sociální integrity zesnulého a znamená vstup mezi blažené zesulé. Také znamená získání titulu *Usir XY ospravedlněný*. V Římské době se počalo označení genderově rozlišovat v podobě Usir pro muže a Hathor pro ženy. Zásadní bylo nejen navrácení fyzických sil, ale především přeměna zesnulého v *ach*.¹⁴⁹

Druhým následkem soudu je přijetí zesnulého do společenství, ve kterém zesulí a bozi žijí způsobem podobným pozemskému životu.¹⁵⁰

Ikonografie ospravedlnění

Viněty z Třetí přechodné a Pozdní doby nám občas zobrazují moment ospravedlnění. Zesnulý je zobrazen v adorační póze se zdviženými pažemi, v pozici gesta ospravedlnění, navíc je někdy podpírán bohyní Maat (BM EA 10558/18 nebo BM EA

---

¹⁴⁷ Janák. SKM Str. 79.

¹⁴⁸ Janák. 105. Str. 79.

¹⁴⁹ LLOYD, Alan. *Psychology nad Society on the Ancient Egypt Cult of the Dead*. Str. 126.

¹⁵⁰ ASSMANN, Jan. *Death and Initiation in the Funerary Religion of Ancient Egypt*. Str. 152.

9995/4). Anhai (BM EA 10472/4-5) je ve své Knize mrtvých po zdárném absolvování soudu zobrazena velmi honosně. Je ozdobena šesti pery *maat* a na krku má amulet s bohyní Maat, který má zdůraznit, že dospěla k titulu „spravedlivá hlasem“, dokonce ji bohyně objímá/podpírá. Anhai má na hlavě věnec ospravedlnění, do kterého jsou vetknuta dvě pera. (O perech se zmiňují Texty rakví 9: „*Neboť on je tím perem, které vychází v zemi bohů, které Usir přinesl svému synu Horovi, aby ho upevnil na své hlavě jako znamení toho, že byl ospravedlněn před svými nepřáteli.*“¹⁵¹)

Shrneme-li si zobrazení zesnulého, který je prohlášen za ospravedlněného, nalezneme tyto znaky:

- adorační gesto – zdvižené paže
- někdy je ospravedlněný podpírán bohyní Maat
- pera *maat* jako ozdoby na těle, figurka Maat na krku
- ve 22. dynastii byla Maat často malována na krk
- věnec ospravedlnění – umístovaný na hlavu (viz kap 19 KM)¹⁵²

4. 5 Péče spojená s posmrtným životem

4. 5. 1 Příprava zesnulého na posmrtný život

Příprava ke vstupu do posmrtného života byla velice složitá a komplexní. Zahrnovala jak přípravu těla, tak rituály, které měly napomoci reintegraci fyzických i psychických složek osobnosti. Můžeme se domnívat, že pohřbení rituály byly vykonávány od počátku konání pohřbů, nemáme pro to ale jasné doklady.

Od dob Staré říše měly pohřební rituály jasný cíl. Bylo jím pomoci dostat se z fyzického stavu do nadpřirozeného, do stavu blaženého zesnulého. Měly pomoci stát se bohem (Usirem) a (zároveň) *achem* a (zároveň) ospravedlněným.¹⁵³

---

¹⁵¹ Assmann. Teologie Str. 170-171.

¹⁵² Tylor 215

¹⁵³ HAYS, Harold M.. *Funerary Rituals (Pharaonic Period)*. Str. 1.

Rituály samozřejmě kopírovaly to, co se dělo s tělem po smrti. Tak se v rituálním konání jednalo o mumifikaci, očišťování, obětování potravin, přípravu amuletů a pohřební výbavy. Tyto rituály měly zajistit věčnou fyzickou schránku pro posmrtný život.

Hays¹⁵⁴ rozlišuje tyto základní pohřební rituály (které jsou přítomné jako hlavní rituály napříč staletími): průvod na pohřebišť, průvod na místo balzamování, balzamování a mumifikace, obřady po balzamování, průvod do hrobky, Otvírání úst a pohřební úkony.

Zásadního významu měl rituál otvírání úst, neboť se tento rituál umožnil opětovné získání základních životních funkcí a schopností jako je možnost dýchat, pít, jíst, mluvit, slyšet, vidět a pohybovat se. V textech je rituál doložen od 4. dynastie, plně popsán a zobrazen je však poprvé v 18. dynastii.

Otvírání úst *Wpt-r* bylo vykonáváno před vchodem do hrobky na soše či rakvi zemřelého za pomoci modliteb, obětování, nakuřování a úliteb, které byly použity v případě ožívování boha Usira. „*Recitace k obrazu Usira-XY. Přišel jsem tě najít. Já jsem Hor. Tisknu pro tebe tvá ústa. Já jsem tvůj milovaný syn. Otvírám pro tebe tvá ústa.*“¹⁵⁵

Po obřadu otvírání úst následovalo předání *ka*, díky kterému skončilo období pasivní existence a umožnilo tak zesnulému zrodit se do života v zásvětí. Samotné předání probíhalo tak, že kněz v úloze syna objal zemřelého. „*Proto spojení „odejít ke svému ka“, neznamená zemřít, ale přestat kritický moment smrti a období, kdy je ka nečinné, a znovu se s ním spojit na onom světě, tzn. „vstávat z mrtvých.*“¹⁵⁶ Následovalo předložení obětin složené z chlebů, masa, piva, vína, ovoce a zeleniny, přičemž kněz vybídl zesnulého: „*Ó, Usire, vzhůru, posad' se před tisíc svých obětin.*“¹⁵⁷ Poté bylo na řadě donesení pohřební výbavy do hrobky a porážka dobytčete, kterému je vyjmuto srdce a uříznuta přední noha, která je obětována.

---

¹⁵⁴ HAYS, Harold M. *Funerary Rituals (Pharaonic Period)*. [online] [cit. 19. 7. 2010] Dostupné z: <<http://www.escholarship.org/uc/item/1r32g9zn>>. Str. 2-3.

¹⁵⁵ *Ibid.* Str. 26

¹⁵⁶ JANÁK, Jiří. *Staroegyptská kniha mrtvých kapitola 105*. Str. 43.

¹⁵⁷ STROUHAL, Evžen. *Život Starých Egyptanů*. Str. 264.

4. 5. 1 Péče o ospravedlněné

Na základě analogického přístupu mezi pozemským a zásvětním životem vycházeli Egypťané z nutnosti zásobovat zesnulého potravou. Proto byly potraviny součástí pohřební výbavy. A podle vzoru, kdy přinášeli obětiny svým bohům, přinášeli obětiny i svým předkům. Tak se rodina nebo placený profesionál v podobě zádušního kněze starali každodenně o přinášení obětí. Kult byl však velmi nejistý, neboť po určité době se rodinné vazby přetrhají a nošení obětí skončí. U panovníka kult mohl trvat alespoň sto let.¹⁵⁸ Proto se uvnitř hrobek začalo objevovat hieroglyfické nápisy spolu s vyobrazeními, které měly každodenní zásobování životadárnými materiemi zásobit. Tyto texty a obrazy byly jasnou zárukou nekonečného přísunu obětí. Zesnulý je od Staré říše zobrazován, jak sedí u obětního stolu. Zobrazení je doplněno seznamem obětí, který měl být doprovázen každodenními rituály, které měl provádět buďto kněz nebo syn zesnulého (podle modelu obětující Horus – přijímající Usir).

Nejvyššího významu, přímo státního, má královský kult. Panovník byl sice chápán jako jediný žijící bůh na zemi, byl však také člověkem. A jako člověku mu nebyla jednoduše zaručena posmrtná existence. K dosažení zásvětní existence potřeboval pomoci. Tuto pomoc konaly jak zásvětní texty, tak její nedílnou součástí byl i panovníkův posmrtný kult. Pomocí textů vystoupal na nebesa a dostal se tak mezi ostatní bohy, ale toto spojení se muselo neustále opakovat a panovníkovi síly obnovovat. Toto opakování bylo důležité nejen pro panovníka samotného, ale bylo i neustálou obnovou existence egyptského státu. V kultu, kde se objevoval v ideálním případě zesnulý otec, jeho syn jako nástupník a kněz byly zástupci mytologického obrazu Usira-Hora-Thovta. Přinášení pravidelných obětí tak bylo nejen díky zájmu zachování věčného panovníkova života, ale také na mystické rovině opakování mytologického děje.

Ve Staré říši byl královský kult spojen se zádušními chrámy. Královský kult začal již v okamžiku uzavření hrobky. S kultem byl silně provázán s architekturou hrobky, bez jejíhož pochopení nemůžeme rozumět ani samotnému kultu. Ústředním prostorem, kde kult probíhal byla kaple, v které se na západní straně ve zdi nacházelo pět nik, které

---

¹⁵⁸ ORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. Str. 56.

obsahovaly sochu panovníka, která byla chráněna dveřmi. Kněží vyndali každou sochu a následovalo v podstatě to, co zažíval panovník za svého pozemského života. Sochy byly omyty a pomazány oleji a na obětní oltář byly položeny obětiny. Kněz předčítatel v průběhu předčítal obětní formule, které měly napomoci realizaci oběti. Po skončení obětování byla kaple omyta a stopy po přítomnosti kněží zahlazeny – panovník tak mohl dál v klidu odpočívat. Rituál se ještě opakoval u nepravých dveří, kam se chodilo posilnit z pohřební komory panovníkovo *ka*. Zádušní kult panovníka byl neodmyslitelně spjat s událostmi, které měly význam pro celý stát, jako byly záplavy, oslavy nového roku nebo korunovace nového panovníka či oslavy svátku *sed*.

4. 6 Život v zászvětí

Zászvětí bylo chápáno jako prostor bez viny, do kterého je člověku povoleno vstoupit jen pouze ve stavu kultovní a morální čistoty, čili na základě toho, že byl ospravedlněn u posmrtného soudu.

Při cestě na onen svět se v egyptské literatuře objevují dva prvky přechodu.¹⁵⁹ Je jím jednak přechod v prostoru, a za druhé spíše tělesný přechod, který můžeme nazvat přerodem nebo znovuzrozením. Oba koncepty se vzájemně doplňují.

Tělesný model transformace je založen na překonání smrti jako rozdělení a týká se navrácení fyzické integrity za pomoci mumifikace a následujícího pohřbu. V konceptu znovuzrození hraje hlavní roli rakve jakožto mateřské lůno (lůno mateřské nebeské bohyně), které poskytuje možnost se přerodit do nového života. Skrz toto nové zrození se zesnulý stává *achem*, rodí se do nové, vyšší existence.¹⁶⁰

4. 6. 1 Podoba zászvětí

V průběhu let se představy o tom, jak vypadá a kde se zászvětí nachází měnily.

---

¹⁵⁹ ASSMANN, Jan. *Death and Initiation in the Funerary Religion of Ancient Egypt*. Str. 137.

¹⁶⁰ *Ibid.* Str. 140.

Egyptská koncepce onoho světa, říše mrtvých je rozdělena do tří částí.¹⁶¹

1. Sféra světla, kde zesnulí žijí v komunitě ve středu se slunečním bohem a Usirem
2. Sféru temnoty, kde jsou zatracení zakouší věčná muka
3. a konečně čistící sféra, kde jsou zachycováni nebo ničení nehodní spásy, demony střežícími brány (tyto přechodové brány jsou popsány v Knize dvou cest, kapitole o 14 obydlí podsvětí a říkání o 12 kryptách.)

V Textech pyramid se zesnulý král odebírá jakožto syn nebeské bohyně, na nebe a stává se jednou z hvězd, později se plaví se slunečním bohem na bárce.

Ve Střední říši, kdy posmrtného života v literárních památkách dosahují i nekrálovští zesnulí, se jednoduchá koncepce zászvětí komplikuje. Do centra zászvětních představ se dostává Usir, a toto zászvětí se stává doplňkem ke Staroříšskému, kterému vládne sluneční bůh Re. Pro vstup do zászvětí je pro zesnulého stěžejní znalost, vědění, na které se zaměřuje textová výbava hrobky. Vědomosti v sobě zahrnují znalost uspořádání a pojmenování dvou cest, sedmi bran, jednadvaceti portálů, sedmi nebeských krav a býků atd., dveřníků, božského soudu a atd.¹⁶² Zesnulí se tak přebývají v zászvětí, které se nachází pod zemí. S touto představou souvisí vize toho, že tělo dlí v hrobce a duše – ba a ach se může pohybovat mimo ni. Může znovu navštěvovat živé, cestovat se slunečním bohem nebo navštívit Duat, kterému vládne Usir.¹⁶³

V povídce o Setnovi Usir trůní v sedmé ze sedmi síní, které musí zesnulý projít na cestě k ospravedlnění. Tuto podobu napodobují chamy Pozdní doby, Podle této koncepce předpokládáme, že zászvětí mělo podobu chrámu, v jejímž nejsvatější části sídlí Usir, a cesta zesnulého k němu tak kopíruje cestu kněze ke svatostánku.¹⁶⁴

Popisy podsvětí/ zászvětí nejsou jednotné a tak se setkáváme s různorodými podobami. Místo, kterému Usir vládne a které je určeno k životu pro ospravedlněné, má několik různých názvů. Jedním z nejčastějších je *Amente*, Západ. Proto byly hřbitovy povětšinou právě na západním břehu Nilu. S tímto se váže také jeden z Usirových titulů

---

¹⁶¹ ASSMANN, Jan. *Death and Initiation in the Funerary Religion of Ancient Egypt*. Str. 148.

¹⁶² ASSMANN, Jan. *Death and Initiation in the Funerary Religion of Ancient Egypt*. Str. 145.

¹⁶³ Tylor 23

¹⁶⁴ *Ibid.* Str. 149.

„přední na západě“, přední mezi západními“. Dalším častým užívaným termínem je Duat, který je překládám často jako „podsvětí“. Podle některých textů je to však místo, kterým se prochází ze země, podle jiných je to místo na umístěné pod horizontem, přesto na nebesích. Nebe ztotožněné s bohyní Nutou obsahuje Duat v jejím těle. Rozšířená je však také představa Duatu jako podzemní místo.

Někdy je také rozdělován do různých částí, jsou popisovány brány, které do něj vedou stejně tak jako démoni, které je střeží (čímž se podobou přibližuje chámu).

Místopisná označení Rasetau, Imhet a Duat, překládána jako Podsvětí nebo Zásvětí, jsou původně místa nacházející se na obloze. Rasetau ve svém původním významu slova znamená „průchod vlečení“ tj. sestupný tunel, který vedl do hrobky. V raných dobách byl tento název rozšířen na celé pohřeboště v Memfidě a později v Abydu. Až později se začalo používat jako obecný pojem označující „to za“ nebo „zásvětí“, společně s nebesy. Duat se vztahoval k východnímu obzoru na obloze a byl spojen se slovy „ráno“ a „ranní uctívání“, Imhet byl spojen se západem, k té části nebe, z níž se později stal Imente – „Západ“. Setkáváme se také s pojmy Pole rákosu a Pole obětín. Jsou to místa, která jsou taktéž spojována s východním a západním horizontem. Pole rákosu je místo očištění a Pole obětín je podobné ráji – je to místo, které je dobře zavlažované a je v něm hojnost obilí a ovocných stromů. Texty rakví 464-68 a 110. kapitola knihy mrtvých Pole obětín popisuje jako místo, kde mrtví mohou zakusit veškerou slast a dělat to, co měli rádi během pozemského života. Původní představa, že je to místo na západní obloze, místo boha Hetepa, kde mohou zesnulí pracovat v Usirův prospěch se až postupem času proměnila na představu ráje. Dle starších pramenů usuzujeme, že prostor pod oblohou (Nenet) a podsvětí byly chápány jako místa, kde budou zesnulé čekat útrpný život nohama vzhůru a požívání exkrementů. Říkání, která se týkají těchto míst se zaměřují spíše na řešení toho, jak se vyhnout životu vzhůru nohama či požívání exkrementů, než samotným radám, jak se tomuto místu vyhnout, takže toto místo nebylo zřejmě chápáno jako místo předcházející pojmu pekla. Vystoupení na oblohu a připojení se k bohům byla formou vzkříšení. Naučení pro krále Merikarea objasňuje, že bylo třeba vykonat rituální úkony. Výstup na nebesa se mohl uskutečnit různými způsoby: zesnulý se musel narodit ve vzduchu na zádech sokola, husy či jiného ptáka, musel být unášen vzhůru s vůní hořícího kadidla,

nesen oblaky, mohl stoupat po žebřících vytvořených z natažených rukou bohů nebo cestovat na rákosovém člunu či bárce, který byla poháněna plachtami, vesly nebo byla vlečena.¹⁶⁵

---

¹⁶⁵ Kol.:*Náboženství ve Starověkém Egyptě*. Str. 120-121

ZÁVĚR

Cílem práce bylo zmapovat význam termínu ospravedlněný v rámci staroegyptského náboženství. Termín se používal zejména ve spojitosti se zesnulou osobou, mohl však být použit i pro živé osoby. V této práci byla pozornost věnována jeho spojitosti se sférou zesnulých osob.

Pojem ospravedlněný byl poprvé použit pro boha Hora, posléze pro jeho otce Usira a následně byl používán pro panovníka a ještě později se rozšířil na všechny zesulé osoby.

Titul zaručoval přechod zesnulého ze smrti do blažené zászvětní existence. Ospravedlnění společně s mumifikací dávaly možnost zesnulému znovunabytí celistvosti osobnosti a umožnili tak přerod do blaženého stavu.

O tom, jak člověk mohl nabýt titulu ospravedlněný nás spravují zászvětní texty, nejkomplexnější je v tomto směru Kniha rakví, které byla věnována z textů největší pozornost.

POUŽITÁ LITERATURA

MONOGRAFIE

ASSMANN, Jan. *Death and Initiation in the Funerary Religion of Ancient Egypt*. New Haven: Yale University, 1989, s. 135-159. *Yale Egyptological Studies* 3. ISBN 0-912532-18-1.

ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. New York: Cornell University Press, 2005. ISBN-13 978-0-8014-4241-4.

ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80 – 7298-052-1.

ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-514-3.

ASSMANN, Jan. *Vina a individualita. Panství a spása*. Praha: Oikoymenh, 2012. v tisku.

BAINES, John, Leonard LESKO, Byron SHAFER a David SILVERMAN. *Náboženství ve starověkém Egyptě: bohové, mýty a náboženská praxe*. Neratovice: Verbum, 2009. ISBN 978-80-903920-1-4.

BÁRTA, Miroslav. Kolaps Staré říše, éry stavitelů pyramid. POKORNÝ, Petr et al. *Něco překrásného se končí: Kolapsy v přírodě a společnosti*. Praha: Dokořán, s. 121-142. ISBN 978-80-7363-197-0.

FAULKNER, Raymond Oliver. *The Ancient Egyptian Pyramid Texts vol I.*. Oxford: Clarendon Press, 1969. ISBN 0198154372.

FAULKNER, Raymond O a Carol ANDREWS. *The ancient Egyptian book of the dead*. 3. impr. of rev. ed.. British Museum Publications, 1990. ISBN 0-7141-0946-0.

FORMAN, Werner a Stephen QUIRKE. *Posmrtný život na Nilu*. [London]: Opus Publishing, 1997.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-341-8.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptská kniha mrtvých kapitola 105*. Brno: L. Marek, 2003. ISBN 80-86263-37-1.

JANÁK, Jiří. Achnaton - filozof na trůně, nebo tyran?. BÁRTA, Miroslav et al. *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur: Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*. Praha: Academia, 2011, s. 211-220. ISBN 978-80-200-2036-9.

Kolektiv autorů. *Ilustrovaný encyklopedický slovník II díl J-Pri*. Praha: Academia, 1981. ISBN 505-21-856.

LANDGRÁFOVÁ, Renata. Jak se stát nesmrtelným: Mudrosloví a nepsaný zákon ve starém Egyptě. ANTALÍK, Dalibor et al. *Mudrosloví v archaických kulturách: Svět archaických kultur IV*. Praha: Herrmann & synové, 2009, s. 29-52. Svět archaických kultur, studie o kultuře a náboženství archaických civilizací. ISBN 978-90-87054-17-8.

LLOYD, Alan. Psychology nad Society on the Ancient Egypt Cult of the Dead. New Haven: Yale University, 1989, s. 117 - 133. *Yale Egyptological Studies 3*. ISBN 0-912532-18-1.

MAŘÍKOVÁ VLČKOVÁ, Petra et al. *Hroby, hrobky a pohřebiště starých Egyptanů*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-229-2.

OTTO, Eberhard a Wolfhart WESTENDORF. *Lexikon der Ägyptologie*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1980. ISBN 3-447-02100-4.

REDFORD, Donald B. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt Vol. I*. New York: Oxford University Press, Inc., 2001. ISBN 978-0-19-513821-4.

ROMANO, James F. *Death, Burial, and Afterlife in Ancient Egypt*. Pittsburgh: The Carnegie Museum of Natural History, 1990. ISBN 0-911239-19-7.

SMITH, Mark. *Traversing Eternity: Text for the Afterlife from Ptolemaic and Roman Egypt*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 1-57. ISBN 978-0-19-815464-8.

STROUHAL, Evžen. *Život starých Egyptanu*. 3. Turin: Opus Publishing Londýn, 1994.

TAYLOR, John H. *Death and the Afterlife in Ancient Egypt*. Chicago: The University of Chicago Press, 2001. ISBN 0-226-79164-5.

THE BRITISH MUSEUM. *Journey through the afterlife: Ancient Egyptian book of the dead*. John H. Taylor. London: British Museum Press, 2010. ISBN 978-0-7141-1993-9.

VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská kniha mrtvých (Překlad)*. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-235-9.

VERNER, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-446-2.

WILKINSON, Richard H. *Reading Egyptian Art*. London: Thames and Hudson Ltd., 1992. no ISBN

ČLÁNKY

ANTHES, Rudolf. The Original Meaning of M' A ḥrw. *Journal of Near Eastern Studies*. 1954, roč. 13, č. 1, s. 21-51. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/543004>

BÁRTA, Miroslav. Jeskyně plavců a šelem: Pouštní počátky staroegyptské mytologie. *Vesmír*. 2010, roč. 2010, č. 9, s. 520-525. Dostupné z: <http://vesmir.cz/clanek/jeskyne-plavcu-a-selem#box3>

BRANDON, S. G. F. A Problem of the Osirian Judgment of the Dead. *Numen*. 1958, roč. 5, č. 2, s. 110-127. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3269404>

HAYS, Harold M.. *Funerary Rituals (Pharaonic Period)*. [online]. 2010 [cit. 19. 7. 2012] Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/1r32g9zn>.

HAYS, Harold M. The Death of the Democratisation of the Afterlife. In: NIGEL, Strudwick. *Old Kingdom, New Perspectives: Egyptian Art and Archaeology 2750-2150 BC*. Oxford: Oxbow Books, 2011, s. 115-130. ISBN ISBN-13: 978-1-84217-430-2. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/1887/18322>

LANDGRÁFOVÁ, Renata. Zapomenutí Egyptřané: Egyptské životopisné nápisy 11. a 12. dynastie. Český egyptologický ústav [online]. 2006, č. 5, s. 1-22 [cit. 1. 6. 2012]. Dostupné z: http://egyptologie.ff.cuni.cz/pdf/Landgrafova_2006.pdf

SMITH, Mark: *Osiris and the Deceased*. [online]. 2008 [cit. 7. 3. 2012] Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/29r70244>.

SMITH, Mark. *Democratization of the Afterlife*. [online]. 2009 [cit. 9. 3. 2012]

Dostupné z: <http://escholarship.org/uc/item/70g428wj?query=democratization%20of%20afterlife#page-1>.

Motiv ospravedlnění ve staroegyptském náboženství

Justification in Ancient Egypt Religion

Alena Scholzová

Resumé

Diplomová práce se zaměřuje na motiv ospravedlnění v rámci staroegyptského náboženství. Zkoumá jeho význam, historii výskytu a možnost dosažení titulu ospravedlněný. Činí tak v kontextu pojetí smrti, posmrtného života a posmrtného soudu.

Cílem práce bylo poskytnout přehled vývoje možnosti dosažení stavu ospravedlněného, zejména pak v Textech pyramid, Textech rakví a Knize mrtvých.

Závěrem práce je, že se motiv ospravedlnění ve staroegyptském náboženství vyvíjel spolu s pojetím posmrtného soudu, se kterým byl spjat.

Summary

This thesis focuses on the motive of justification in the ancient Egyptian religion. It explores its meaning and history of occurrence. It does so in the context of death, afterlife and Judgment of the Dead.

The aim was to provide an overview of the development of justified title achievement, especially in the Pyramid Texts, Coffin Texts and Book of the Dead. The conclusion is that the motive of justification in ancient Egyptian religion evolved along with the concept of Judgment of the Dead with whom he was associated.